

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Populismus na Slovensku

Filip Samec

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program politologie

Studijní obor politologie

Diplomová práce

Populismus na Slovensku

Filip Samec

Vedoucí práce:

Mgr. Petra Lupták Burzová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

Na tomto místě bych chtěl poděkovat všem, kteří mne provázeli na cestě vzdělávacím procesem. Díky nim nyní odevzdávám diplomovou práci. V první řadě je to moje rodina, ať už jádrová, nebo širší, která mne vyslala na první krůčky vedoucí na cestu zvědavosti a poznání. Vždyť všichni víme, jak je prvních pár let pro budoucí vývoj člověka důležitých.

Chci poděkovat ZŠ Nedabyle a kolektivu kolem ní, neboť dokazují, že málotřídní základní škola je kvalitní alternativou vzdělávání vůči standardním školám.

Chci poděkovat mým učitelům z Biskupského gymnázia v Českých Budějovicích, kteří ukazují, jak vypadá kvalitní příprava na vysokou školu. V první řadě pak panu magistru Karlu Lipmannovi, který mne vymanil z náklonosti k biologii, a ač odborností filosof, přispěl svým vlivem k tomu, že jsem vyrazil na hrbolatou cestu společenské vědy. A samozřejmě děkuji i učitelům ze svého vysokoškolského studia, od kterých jsem si vzal mnoho znalostí a zkušeností. Nebýt mé lidské nedokonalosti, mohlo jich pak být ještě mnohem více.

Samozřejmě také musím vzpomenout na všechny kamarády a spolužáky, díky kterým to bylo krásných 18 let strávených v českých vzdělávacích institucích.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	POJEM POPULISMUS A JEHO ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ	3
	2.1 Koncept lidu ve vztahu k definicím populismu	4
	2.2 Populismus a demokracie – inherentní spojení, protiklady, nebo dva nezávislé proudy, které se za některých situací stýkají?	9
	2.3 Populismus ve sféře polity	15
	2.4 Populismus ve sféře policy.....	18
	2.5 Populismus ve sféře politics	18
	2.6 Shrnutí kapitoly	21
3	POPULISMUS A SUVERENITA.....	23
4	KONCEPT POPULISTICKÉ DEMOKRACIE, JEHO UŽITELNOST A UŽITEČNOST	30
5	MODEL DEMOKRATICKÉHO TROJÚHELNÍKU.....	44
6	POPULISMUS NA SLOVENSKU – HISTORIE, SOUČASNOST, TRENDY	48
7	ZHODNOCENÍ UŽITEČNOSTI KONCEPTU POPULISMU A JEHO UŽITELNOSTI PŘI APLIKACI NA SLOVENSKÝ PŘÍPAD I V OBECNÉ ROVINĚ	58
8	ZÁVĚR	60

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	63
10 RESUMÉ	71
11 PŘÍLOHY.....	73

1 ÚVOD

Populismus je téma, které se do společenského povědomí neustále vrací. Vždy s jiným nádechem, ale přitom s tím samym základem. Je snadné populismus označit za veskrze špatný jev, protože některé jeho projevy vskutku mohou působit negativně. Značnou částí veřejnosti je pak čistě negativně vnímán. Jak to shrnuje Deegan-Krause – jakoby přípona *-ismus* transformovala slovo *popularity* do jeho temné podoby (Deegan-Krause 2007: 1).

V meziválečném období, když literární směr populismu zažíval své zlaté období, literární vědec W.L. Schwartz označil populismus za opak snobismu (Walter 1934: 356). Ač toto prosté vymezení z jiného oboru lze jen těžko aplikovat v moderní politické vědě a užít ho jako definici, tak je skutečně podstatou populismu právě toto vymezení. Vymezení, které v současné době nabírá podoby onoho známého hesla, které lze vidět na transparentech téměř po celém světě – *My jsme 99%*. Toto heslo znamená vymezení jednotného celku čestného lidu proti jiné jednolitě skupně, elitě, které jsou přiřazeny negativní vlastnosti.

V běžném diskurzu se hovoří o celé řadě populismů. Mluví se o populismu pravicovém, levicovém, agrárním, centristickém a podobně. Skutečně však lze takto fenomén populismu rozškatulkovat?

Za zásadní považuji řádné uchopení pojmu populismu a vytvoření představy toho, co si pod daným pojmem představit. Paleta jevů, které se pod pojmem populismus skrývají, je totiž nebývale široká. Stejně jako se projevuje změna fenoménů označovaných za populismus v čase, tak se proměňuje v místě i v podobě působení. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století bylo vnímání

populismu nejprve spjato s agrárními hnutími na severu Ameriky a v Rusku. Později se o něm mluvilo hlavně v souvislosti s jihem amerického kontinentu jako fenoménem spojeným s modernisací společnosti a urbanisací. Od osmdesátých let je populismus silně spojován se západní Evropou, kde se o něm mluví jako o reakci na postmateriální výzvu, hodnotovou proměnu a imigrační vlny. Od devadesátých let se pak pozornost přesouvá i na východ Evropy, kde se o populismu mluví primárně v souvislosti s tranzicí z posttotalitního režimu.

Slovenská republika a její vývoj v devadesátých letech je brán jako typický příklad tranzice čelící populistické výzvě zosobněné v podobě takzvaného mečiarismu a vládní spolupráce HZDS Vladimíra Mečiara, SNS Jána Sloty a ZRS Jána Ľuptáka. Proto je vhodným příkladem k pokusu o aplikaci konceptu populismu a určení, zda je vhodným konceptem pro rozšíření společenskovedního poznání, nebo zda je neuchopitelným konceptem, který je zbytečné nadále v politické vědě udržovat.

Poslání této práce tedy leží primárně na dvou rovinách. První je teoretické a konceptuální zpracování pojmu populismus a druhé je aplikace tohoto konceptu na slovenský příklad. Cílem je verifikace, nebo falzifikace možnosti užívání konceptu populismu na základě slovenského příkladu, který bývá s populismem často spojován.

Pokud v textu stanovený přístup k zacházení s pojmem populismus bude aplikovatelný na slovenský příklad, bude odpovězeno na otázku, zda má tento pojem v politické vědě své místo.

2 POJEM POPULISMUS A JEHO ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ

Při přečtení názvu této kapitoly pravděpodobně čtenář zpozorní v očekávání, že bude seznámen s definicí pojmu. Proto si myslím, že je správné ho přímo a jasně upozornit, že autorův náhled je takový, že není možné vytvořit dostatečnou definici, která by zahrnovala všechny aspekty, které pojem populismu zahrnuje, a zároveň by ho v dostatečné míře zachycovala. Proto nepostačí nalistovat konec kapitoly a tam si přečíst magickou větu, která by definovala pojem. Je potřeba mnohem obšírnějšího zkoumání, neboť populismus nepatří do kategorie jednoduše definovatelných aspektů reality. V odborné literatuře se samozřejmě objevuje celá řada definic, které také nebudou opomenuty, nicméně nepovažuji za šťastné zaujmout jedno základní stanovisko, na jehož základě se pak přistupuje k posuzování reality. Snadné řešení není vždy tím nejlepším, a ve společenské vědě toto platí dvojnásobně. Proto není nejlepším rozhodnutím zaujmout jednu pozici, která však je parciální a postihuje tak jen část celku.

Populismus je fenomén nahlížený z mnoha úhlů. Tyto pozorovací úhly se pokusím shrnout v této kapitole. Věřím, že kvalitním rozbořením jednotlivých výchozích stanovíšť, ze kterých je na populismus nahlíženo, je možno dosáhnout preciznějšího uchopení pojmu a myšlenkových, teoretických i praktických důsledků, kterým dává rozdílné nahlížení vzniknout.

Zároveň toto rozpracování bude směřovat k vypracování jasně oddělených výchozích bodů, na základě kterých bude možno přistupovat k řadě případů, ve kterých je pojmu populismu užíváno. Ohromná proměnlivost a flexibilita pojmu totiž není nutně důvodem k jeho odvržení jako neuchopitelného, tudíž analyticky neužitélného. Pochopitelně může být učiněn pokus o vytvoření definice jedné. Tato definice by pak měla být dostatečně obecná na to, aby mohla býti

standardně užívána pro drtivou většinu aspektů společenské a politické reality, ve kterých je termínu populismus užíváno. Takováto definice by však přinášela opětovně řadu problémů, protože by byla příliš vágní na to, aby byla užitečná. Pokud je totiž kategorie populismu tak široká, že zdánlivě každý je populistou, kategorie se stane smysl postrádající, a je třeba vytvořit sadu distinkcí, které nám umožní kategorii rozložit na menší části (Dix 1985: 30).

Populismus je pojem, který z odborného i laického slovníku jen těžko vymizí. Ačkoli se někteří autoři zasazovali o opuštění pojmu populismus, vědecká komunita se dle všeho nasměřovala přesně opačným směrem a v poslední době se studie týkající se populismu objevují v nebyvalé hojnosti. Nejlepší řešení situace, kdy toto slovo popisuje řadu dějů a jevů, které nesou podobné i odlišné rysy je stanovení jasného základního společného východiska, které dává všem těmto dějům a jevům vzniknout. Následným krokem pak je stanovení různých arén, ve kterých se objevuje populismus v různých podobách a kontextech, čímž posléze vzniká situace, ve které figuruje několik vzájemně odlišných přístupů k populismu a náhledů na něj. Autoři totiž často vychází z různých východisek, často nejasně definovaných a jejich užití pojmů pak není vzájemně kompatibilní, protože každý si pod nimi představuje zcela odlišný jev. Proto je třeba vytvoření důsledné distinkce mezi jednotlivými projevy populismu (Weyland 2001: 1)

2.1 Koncept lidu ve vztahu k definicím populismu

Definic populismu je celá řada, ale jedno mají společné, zpravidla zahrnují pojem lidu, nebo jeho ekvivalent. *„mezi učenci je termín používán často vágními, volnými, inkonzistentními a nedefinovanými způsoby k označení apelů k lidu, demagogii a*

politice pro všechny, nebo jako škatulka pro nové typy stran, jejichž zařazením si nejsme jistí (Albertazzi; McDonnell 2008: 2)

Samotní Albertazzi a McDonnell pak pokračují vytvořením vlastní definice populismu, který je podle nich ideologií – zda je populismus ideologií nechám na později – která *„staví ctnostný a homogenní lid proti skupině elit a nebezpečných druhých, kteří jsou dohromady vyobrazováni jako ti, kdo okrádají suverénní lid o jeho práva, hodnoty, prosperitu, identitu a hlas“* (Albertazzi; McDonnell 2008: 3)

Naproti tomu Charvát vystupuje se zcela opačným tvrzením, totiž že *„populismus není politická ideologie... představuje styl politické propagandy“* (Charvát 2007: 71). Ač vychází ze zcela jiné premisy, konkrétní zaměření populismu je u něj podobné jako u Albertazziho a McDonella. Zaměřuje se na *„obyčejného člověka, kterého slibuje ochraňovat před zkorumpovanými elitami a státní byrokratickou mašinerií“* (ibid.). V této definici se sice přímo neobjevuje pojem lid, ovšem obyčejný člověk je typickým znakem lidu a tento pojem má s lidem přímou souvislost.

Canovan píše, že *„populismus v moderních demokratických společnostech je nejlépe vidět jako apel na lid proti ustaveným strukturám moci a dominantním ideám a hodnotám společnosti“* (Canovan 1999: 3). Hlavní zprávou populismu, která se znovu a znovu objevuje u různých stran, hnutí a politiků je, že existuje demokratický suverén, totiž lid, a ten má právo na vykonávání vlády, která mu byla zcizena zradou reprezentace. Ta totiž měla reprezentovat, ale zaměřila se na své vlastní zájmy (Canovan 2002: 27).

Mudde, který mimo jiné dělí populismus do tří proudů – agrární, ekonomický a politický proud – přichází s definicí politického

populismu coby „*politického stylu stavějícího na pevné dichotomii čistého lidu oproti zkorumpované elitě*“ (Mudde 2000: 37). Tato Muddeho definice se velmi blíží Charvátově, a opět, ač vychází z předpokladu, že se jedná pouze o politický styl, náplní zůstává apel vůči lidu.

Panizza píše, že „*populismus ... čerpá z propasti, která existuje mezi vůdci a vedenými a z těžkostmi, se kterými se setkává politická organizace při efektivním zprostředkovávání mezi nimi (vůdci a vedenými). Krize reprezentace pak otevírá možnost vzniku způsobů identifikace, které se snaží překlenout onu propast mezi reprezentanty a reprezentovanými ve jménu lidu.*“ (Panizza 2005: 14)¹

Je tedy nezpochybnitelné, že pokud máme v úmyslu zabývat se populismem, je nutné zabývat se pojmem lid. Ten je totiž ústřední pro všechny proudy myšlení o populismu.

Vezměme tedy blížeji v potaz termín lid (anglicky *the people*). *The Blackwell Dictionary of Political Science* u hesla *people* rovnou začíná vztahem lidu a populismu, když uvádí „*Lid, fráze milovaná populistickými politiky*“ (Bealey 1999: 238). Dále dodává, že marxistickou náhražkou pojmu lid je proletariát. Podle *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought* je lid označením pro ty, kterým je vládnuto, což vychází z římské tradice, kde pojem *populus* označoval ovládané, v protikladu k senátu (Scruton 2007: 517).

¹ Identifikace znamená vlastně významová přiřazení identity. Znamená to vědět „kdo je kdo“ – kdo jsem já, do jaké skupiny patřím a kdo je jiný, do které skupiny patří a jaké jsou mu proto příslušné atributy (Jenkins 2008: 5). Populismus tak vlastně staví na identitě lidu a jemu antagonistické elity, jeho výsledkem ale má být překreslení této mapy identit a překlenutí této propasti mezi lidem a elitou.

V důsledku nejlepší souhrn definic pojmu lid jsem ale našel v *Oxford English Dictionary*, který poskytuje řadu významů, dobře pokrývajících realitu. Přisouzené významy, které jsou pro nás relevantní tedy jsou (1) seskupení lidí tvořících komunitu, kmen, rasu, nebo národ. Někdy je toto nahlíženo jako jednota, jindy jako množina jednotlivců. (2) Lid je také skupina osob podléhajících vyšší moci, nebo někomu dokonce přímo patřící. Podléhají panství svého pána nebo krále, popřípadě jiné vládě. (3) Běžní lidé, masové společenství odlišné od nobility a vládnoucích tříd. (4) Seskupení všech způsobilých občanů, které je považováno za zdroj moci.²

Na těchto čtyřech definicích lidu je dokonale patrný rozpor v postavení lidu. Definice (4) se totiž zaměřuje na lid, který má postavení suveréna. Je to společenství občanů, kteří jsou zdrojem moci ve státě. Je to lid v takové podobě, v jaké si ho představuje populismus, jeho ideální, vytoužený stav, ke kterému vzhlíží a snaží se směřovat. Definice (2) a (3) naopak popisují lid v intencích, které populismus spatřuje v současné společnosti, která je rozdělená mezi lid a elitu, přičemž lid je ovládán a jsou uzurpována jeho práva na zasahování do správy stavu věcí veřejných. Můžeme tedy konstatovat, že definice lidu, která popisuje lid jako skupinu osob podléhajících vyšší moci a která je odlišná od vládnoucích tříd, je populistickým zhodnocením současného, nežádoucího stavu. Naopak definice, která popisuje lid jako společenství rovných občanů, kteří vládou sami sobě, je žádoucím stavem.

Ještě jsme si však uvedli ještě jednu definici Oxfordského slovníku, která se zabývá lidem, a která se zabývá tím, zda je seskupení tvořící komunitu, národ a podobně, tedy lid, homogenním celkem, který může mít společnou vůli a společný hlas, a nebo zda

² Oxford English Dictionary Second Edition on CD-ROM (v. 4.0)

se jedná vždy o množinu jedinců, jejichž zájmy jsou nesjednotitelné, neboť neexistuje nic, jako obecná vůle. *„Je totiž často rozdíl mezi vůlí všech a vůlí obecnou; obecná vůle přihlíží jen k zájmu společnému; vůle všech přihlíží k zájmu soukromému a je jen souhrnem jednotlivých vůlí ... Je tedy k tomu, abychom dospěli k správnému vyjádření obecné vůle, důležité, aby nebylo dílčích společností ve státě a aby každý občan vyslovoval mínění jen podle sebe“* (Rousseau 2002: 38 – 39)

Tento úryvek z Rousseauova textu *O společenské smlouvě* nám velmi názorně popisuje populistickou představu o tom co je lid. Lid je společenství rovných, nezávislých a svobodných jedinců, kteří vytvářejí obecnou vůli, která určuje aspekty jejich životů. Lid a jeho vztah k vládě, nastavenému politickému režimu, je tedy základním východiskem populismu.

Naskýtá se však problém, který bývá často označován jako problematický ve vztahu populismu a demokracie. V jakých mezích bude lid definován? Vznikem fenoménu nacionálního, nebo také národního populismu totiž byl exkludován tradiční demokratický princip občanství z konceptu. Lid totiž může být pojímán na základě několika způsobů. Může být uzavřený, nebo otevřený. Tato diskuze úzce souvisí s jinou velkou diskuzí, kterou je debata točící se kolem pojmu národa a nacionalismu. Je lid společenstvím občanů podléhajících jedné politické moci, politickému systému, státu? Tato interpretace je v dnešní době dominantní, ovšem v populismu není jedinou. Objevují se i alternativní přístupy k lidu. Představa lidu se může překrývat s etnickou představou o národě. Může se překrývat s představou společného historického odkazu, krví předků, která prosákla zem – Blut und Boden, krev a půda. Různé přístupy k definici toho, kdo je součástí lidu a kdo je součástí jemu antagonistické skupiny pak mohou vést k exkluzi různých částí

obyvatelstva na správě věcí veřejných. Například představa o tom, co je to český lid se bude radikálně lišit u jedince, který si vezme za svou preambuli Ústavy České republiky, a u jedince, který se ztotožní s textem písně Bílej jezdec od hudební skupiny Orlík. Ústava České republiky začíná slovy „*My, občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*“. Tato slova jasně kladou důraz na občanský princip při vytváření konstrukce lidu. Oproti tomu v písni Bílej jezdec se objevuje představa lidu úplně jiná. Za prvé je postavená na barvě pleti, a za druhé je bytostně postavena na koncepci Blut und Boden, když se v textu objevuje pasáž „*kolik bílejších rytířů, padlo za tu pravdu svou, kolik lesklejších pancířů, rozdupáno většinou*“³ Jak je jistě dobře patrné, tyto koncepce lidu se značně liší. Zatímco první se soustředí na státní občanství a na lid jako společenství občanů státu, druhá je postavena na rasové exkluzivitě a myšlence společenství, které jde na napříč dějinami a postrádající významnější prvky inkluze.

2.2 Populismus a demokracie – inherentní spojení, protiklady, nebo dva nezávislé proudy, které se za některých situací stýkají?

Pokud uvažujeme o populismu v takových intencích, ve kterých je inherentně spjat s demokracií, navazujeme na linii, která se projevila například ve výšše zmíněné Panizzově definici pojmu populismus, v které se jednalo o vzniku propasti mezi vůdci a vedenými, reprezentanty a reprezenovanými, lidem a elitou, což je stav, který vzniká přijmutím modelu zastupitelské demokracie. Pokud tato propast nevzniká, tak samotná demokracie je populistická, protože naplňuje populistické představy o demokracii.

³ <http://www.hlasite.cz/text-pisne/orlik/26843-bilejjezdec>; 15. 4. 2013

Taggart přichází s interpretací, že populismus je reakcí na „*reprezentativní politiku (politics) a její patologii*“ (Učeň 2007: 50). Nejedná se ale o jednosměrný proces. Vady reprezentativní demokracie vytváří prostor pro populismus. Pokud se v tomto vytvořeném prostoru populismus objeví, na tyto vady poukazuje a proto se dají nějakým způsobem řešit. Populismus tedy má funkci indikátoru, který upozorňuje pozorovatele na stav demokratických procesů v systému reprezentace (Taggart 2002: 75 – 76).

K tomu, že postavit populismus jako lidovou demokracii - bez konotace k podobě takzvaných lidových demokracií komunistického ražení známých například z východní Evropy druhé poloviny dvacátého století - stojící v protikladu k liberální a reprezentativní demokracii je vhodný bod k další analýze se kloní například i Šolkay (2000: 2). Jedná se přitom neustále o demokracii, která se však zaměřuje na těžbu legitimacy z primárního zdroje suverenity, to znamená z obyvatel náležejících k danému politickému systému.

Hayward se domnívá, že populismus je následkem demokratického deficitu pociťovaného v moderních demokraciích. Populismus je udíř bytostně postaven na demokratické premise. Zastává ale pozici vyžadující přímou a nezprostředkovanou demokracii. Takovýto požadavek je vlastní každému demokratickému zřízení. Stejně jako reprezentativní demokracie vychází z toho, že demokratická vláda musí být postavena na veřejném mínění, ale požaduje přímější postoj. Z tohoto pohledu tudíž populismus nemůže být nedemokratický a je součástí demokracie (Hayward 2004: 11 – 12).

Populismus je dle mnohých prostě stínem, který vrhá samotná demokracie, není to symptom zaostalosti nebo nedemokratičnosti systému, možná spíše naopak (Canovan 1999: 3). Jak je totiž dobře známo, pod lampou je největší tma a nejjasnější zdroj světla

způsobuje ty nejtemnější stíny. Možná právě pro to v dnešní době, kdy demokracie získala ve středovýchodní Evropě navrch, se zde objevuje tolik populistických tendencí.

Populismus ale nemusí být vnímán jako vyvažovací prvek demokratického systému. Může být vnímán i jako východisko z jeho krize. Jinými slovy populismus není nutně demokratický. Demokracie může existovat bez populismu a populismus bez demokracie. Podle některých interpretací jsou dokonce tyto dva pojmy neslučitelné.

Náš náhled do této linie výkladu populismu zahájíme u Peter Maira. Mair se zabývá primárně změnou stran a stranických systémů. A v populismu vidí právě jednu z reakcí na změnu stranického prostředí, které obecně souvisí s takzvaným znechucením politikou – Politikverdrossenheit, potažmo Parteiverdrossenheit, neboli znechucení politickými stranami. To je způsobeno postupným umazáváním rozdílů mezi stranami. Lidé se nemohou se stranami ztotožnit, protože si jsou ideologicky tak blízké, že není zastak důležité, která sestavuje vládu, protože rozdíly v jejich chování a postojích jsou mizivé. Následkem toho se lidé stahují z arény konvenční stranické politiky a dochází k rozdělení vývoje na dva proudy. Na jednu stranu se témata a kompetence dříve spadající do stranické soutěže přesouvají na úroveň expertů, soudců a nadnárodních regulačních orgánů, nebo se na druhou stranu přesouvají na úroveň bližší lidem. Oba směry vývoje však vedou k větší populistické mobilizaci. Přesunutím témat a kompetencí na nevolenou, tudíž nedemokratickou úroveň totiž roste odcizení obyvatel, rozpor reprezentativní demokracie a rokle mezi vůdci a vedenými se rozšiřuje a prohlubuje, a prostor pro populismus se zvětšuje (Decker 2003: 50; Mair 2002: 85; Mair 2006: 28). Stačí vzít v potaz, jaká je současná situace v Evropské unii, kde jsou volené vlády členských zemí v podřízeném stavu k evropskému

právu. Například Evropský soud pro lidská práva pak často zasahuje do jejich záležitostí. Suverenita států tak podléhá erozi a vzdaluje se tak ještě více od občanů (Canovan 2002: 38).

Data ukazují, že v západní Evropě je největší podíl voličů nových krajně pravicových stran v tradiční střední třídě a nekvalifikované pracovní síle, tedy ve skupinách, které čelí největším rizikům v systému, ve kterém narůstá globalizace (Betz, Swank 2003: 216). Tyto nové krajně pravicové strany se zaměřují právě na ochranu kontaktu voliče a vykonavatele moci, staví se protiglobalizačně, neboli využívají prostředků populistické rétoriky. Jejich úspěch je důsledkem odcizení vlády, ale hlavně vývoje globalizované ekonomiky. Liberalizace mezinárodního obchodu je vnímána jako přímé ohrožení pracovních míst méně kvalifikovaných pracovníků, protože tuto činnost lze snáze přenést do jiného kouta světa (Betz, Swank 2003: 222). Vlády, které tuto liberalizaci umožňují jsou označovány jako viníky domácích problémů, primárně nezaměstnanosti, protože dostatečně nechrání zájmy lidu. Globalizace přináší pro populisty dvě možnosti – poukazování na sféru politickou a další odcizení rozhodovacích procedur lidu, a poukazování na sféru ekonomickou, kdy jsou stávající vládní strany obviňovány z nedostatečné ochrany zájmů obyvatel, protože umožňují snadný přesun výroby v rámci liberalizované globální ekonomiky. Tudíž i liberalizace globální ekonomiky se promítá do podoby stranické soutěže, neboť prostor k poukazování na přehlížení lidu a jeho zájmů se neobjevuje pouze v oblasti politické, ale i ekonomické, to znamená, že větší část elektorátu cítí nedůvěru k tradičním stranám. Ekonomická problematika pak umožňuje populistickým stranám zaujmout i voliče z nižších vrstev, kteří problém politického odcizení establishmentu třeba tak palčivě neprožívají, za to je pro ně mnohem důležitější ekonomické zázemí, primárně získání a udržení pracovního místa.

Přítomnost populismu v demokratické politice však není nutná, je jen výsledkem krize a není imanentně přítomná. I Deegan-Krause se domnívá, že populismus souvisí se změnou podoby stranické soutěže. Tato změna navíc může vést k cyklické změně podoby stranického systému. Občané, kteří vykazují vysokou nedůvěru v tradiční strany a jejich podobu, totiž vykazují větší tendenci k volbě populistických stran. Ty ale jejich důvěru zpravidla zklamávají, nejzažším momentem, kdy toto zklamání nastává je přístup takovéto strany k moci. Důvěra těchto lidí k populistickému stranickému subjektu mizí, ale jejich nedůvěra ke stranám obecně zůstává. Deziluze ze stranické politiky se navíc v obyvatelstvu rozšiřuje. Stranický systém státu se tak může stát náchylným k velkým otřesům stranického systému a vznikům nových stran. Částečný, byť ne kompletní důkaz v tomto pro Deegan-Krauseho představuje postkomunistická část Evropy, primárně pak Lotyšsko (Deegan-Krause 2007: 4 -13).

Nebezpečné však není pouze zacyklení stranického systému v koloběhu vzniku a rozpadu nových subjektů, které se zaměřují na populistický styl politiky. Nebezpečí tkví i v narůstajícím vlivu jevu *Parteiverdrossenheit* kombinovaného s určitou formou populistického stylu politiky. Tato kombinace může být velmi náchylná k autoritarismu. Leader politického subjektu, který využívá populistické rétoriky, hry na lidovou notu, si buduje svojí autoritu hlavně ve sféře charismatu. Charismatická autorita leadra takovéhoho typu je ale velmi náchylná k rutinizaci a rozkouzlení, hlavně ve chvíli, kdy se stane součástí vlády a ztratí důvěru. Ukáže se totiž, že nepřináší nic nového. Buď se ukáže, že celá jeho kampaň a výroky byly jen divadelním představením, pod kterým se skrývá standardní politik, nebo může nastat snad ještě horší případ. V takovém se totiž ukáže, že pod vší tou populistickou hrou se skrývá prázdnota a politik byl poháněn jen touhou po vlastním

prospěchu. Po rozčarování, zániku charismatické legitimizace autority, se objevuje problém, oč se má vlastně autorita opřít. Ukazuje se, že není ani výjimečnou, ani nadpřirozenou bytostí, která měla změnit poměry ve státě. Některým politikům se podařilo si tuto auru udržet dlouhodobě, typickým příkladem je Hugo Chávez ve Venezuele. Nejpozději s jejich odchodem se ale systém dostává do vážné krize, protože jen těžko se hledá nástupce (von Beyme 2007: 33 – 34; Weber 1978: 241 – 248). Chávez prohlásil „*Jsem troškou z každého z vás*“ (dle Panizza 2005: 18). Vždy se těžko hledá člověk, který by mohl vystoupit a říci to samé. Už jen proto, že populistický politik zpravidla kolem sebe vytváří představu, že právě jen on je tím jediným vyvoleným výjimečným, a proto se svého okolí vytěsňuje jiné výjimečné osobnosti. Pokud se však populismus nezvrhne do své autoritativní podoby, možnost následovnictví existuje. Dix ve svém výzkumu následovnictví v autoritativních a demokratických populismech Latinské Ameriky ukazuje, že pokud je populismus autoritativní podoby – úvahy o tom, zda se pak ještě stále jedná o populismus zde vynechám – tak je pravděpodobnost následovnictví minimální. Pokud je však populismus demokratický, pravděpodobnost, že bude nalezen nástupce je poměrně vysoká (Dix 1985: 32 – 49).

Takováto situace se pak snadno může stát krizí, která vede k nastolení nedemokratického režimu. Specificky za okolnosti, kdy dřívější populistické ataky na liberální demokracii a konstitucionalismus vedené pod heslem posílení přímé demokracie a lidové vlády, způsobovaly oslabení limitů pro prosazování autoritářských praktik (Bugaric 2008: 191).

2.3 Populismus ve sféře polity

Tato a následující dvě podkapitoly se zabývají specifickým dělením populismu na základě sféry, ve které působí. Jako inspirace pro toto dělení slouží definice a dělení populismu Andreje Šolkaye, kterou předkládá ve svém textu *Populism in Central Eastern Europe*. V něm uvádí, že populismus je vnímán jako nežádoucí a špatný element, a to většinou žurnalistů i analytiků. Za populisty bývají primárně označovány politické subjekty silně levicové a pravicové. To je dosti zajímavé ve vztahu k populistickým stranám jako takovým, které se rády označují jako středové, nebo spíše jako strany hlavního proudu (Šolkay 2000: 2). Podle jejich názoru totiž překlenují dělení politické scény na levice a pravici, toto rozdělení totiž považují za přežitě a nefunkční a nesplňující požadavky lidu. Lid totiž není v náhledu populismu levicový nebo pravicový a populismus sám sebe vnímá jako nástroj prosazování obecné vůle lidu. Pokud existuje vůle lidu, existuje jeden společný a nedělitelný zájem. Ten pak logicky nemůže být rozdělen na levice a pravici. Jak píše Boyte: „*populismus překračuje tradiční stranické dělení, protože jeho centrální zájem, lid, je levicový, pravicový, liberální, konzervativní a také mnohem více (než jsou tyto základní kategorie – pozn. FS) ... Kdo tvoří lid je vždy záležitostí debaty, stejně jako jsou struktury uzurpující moc lidu a strategie k navrácení této moci zpět.*“ (Boyte 2004: 19).

Populismus v takovéto podobě buď může být postaven přímo na základech populistického myšlení, nebo může využívat pouze populistické rétoriky. Šolkay v tomto ohledu hovoří o substantivním populismu a adjektivním populismu. Tato distinkce značí, že je rozdíl mezi termíny *levicový populismus* a *populistická levice* (Šolkay: 2000: 3). V prvním případě se jedná o substantivní populismus ve slovním spojení je stěžejním pojmem v zaměření daného politického

subjektu, který nese toto označení, populismus. Levicové zaměření je jen jeho doplňkem, pravděpodobně nechtěným, jak je patrné z předchozího odstavce. V druhém případě se jedná o případ, kdy je primárním myšlenkovým zdrojem, z kterého subjekt čerpá, pojem levice. Populismus pak představuje pouhý nástroj, který slouží k naplňování politických cílů, hlavně skrze získávání voličů pomocí populistické rétoriky.

Obdobně popisují rozdíl, mezi různými druhy populistických politických aktérů i Havlík a Pinková. Ti staví do popředí dvě kategorie populistických politických stran. Populistická politická strana je, podle nich, buď identitárně, nebo parciálně populistická (Havlík, Pinková 2012: 143). Toto dělení odpovídá dělení podle Školkaye, kdy kategorie identitární populistické strany odpovídá jeho kategorii substantivního populismu a kategorie parciální populistické strany odpovídá jeho kategorii adjektivního populismu.

Z této distinkce pak vychází dělení populismu na základě sfér, ve kterých se primárně projevuje, na které se zaměřuje. Populismus v politice jsem rozdělil do tří dimenzí politiky. Do sféry polity, policy a politics. Působení populismu napříč těmito dimenzemi je pochopitelné. Ale lze vyzorovat dimenzi, na kterou se ten daný populismus nejvíce zaměřuje. Adjektivní populismus, to znamená klasická ideologická strana využívající populistické rétoriky k dosažení svých cílů využívá primárně populismu ve sféře politics. Oproti tomu strana, která je substantivně populistická, nebo také jinak je hlavní náplní jejího snažení prosazení změn, které jsou v souladu s populistickým myšlením o státě a demokracii, se zaměřuje samozřejmě i na jiné sféry politiky, ale jejím primárním cílem je prosazení populismu ve sféře polity.

Jak jsem uvedl, nejedná se o oddělené nádoby. Například strana užívající populistické rétoriky, to znamená primárně se

soustředící na populismus ve sféře politics, přenáší tento svůj postoj do sféry policy, protože musí alespoň částečně přijímat politiky, které jsou v souladu s rétorikou jejich představitelů, neboť když populistické strany, ve chvíli kdy získají přístup k moci projdou ztrátou důvěry, snaží si ji udržet a to na základě plnění svých slibů, popřípadě snahy udržet se u moci za cenu zavedení nedemokratických praktik.. Právě v této fázi ale existuje největší nebezpečí změny populistického subjektu na subjekt autoritářský.

Pokud mluvíme o populismu ve sféře polity, to znamená ve sféře politického systému (Bealey 1999: 260), musíme v první řadě mluvit o jeho zavrnutí konceptů liberální demokracie, konsociační demokracie a polyarchie. Tyto populismus odmítá, neboť pro něj nepředstavují autentické demokratické systémy. Tyto systémy totiž se sebou přinášejí reprezentativní, ne přímou demokracii. Dávají moc do rukou vybraných lidí. I Dahl poukazuje na to, že vláda nedostatečně kontrolovaná občany má tendenci dělat chyby a uvádí Actonův zákon, že „*moc korumpuje a absolutní moc korumpuje absolutně*“ (Dahl 2006:5).

Proto se populismus ve sféře polity zaměřuje na prosazování lidové vlády ve smyslu přímé demokracie a kontrolní funkce občanů. V politickém systému postaveném na populistických myšlenkách je důležitá teze o vztahu lidu a suverenity, respektive populistická teorie suverenity (viz kapitola 3 – Populismus a suverenita). V rámci systému je upřednostňována podoba reprezentace, která je vázána. Mandát není volný, ale imperativní. Upřednostňován je delegátský systém, kdy dochází k snadnému odvolání delegáta voliči. Populismus ve sféře polity tedy znamená to, v jaké míře jsou v politickém systému zastoupeny prvky směřující k populisté představě o demokracii.

„Od klasického věku se termín demokracie vždy využíval k popsání jedné z forem vlády, nebo spíše jedné z rozličných cest, kterou se může vydat vykonávání politické moci. Specificky popisuje tu formu vlády, v které je politická moc vykonávána lidem“ (Bobbio 1989: 133)

2.4 Populismus ve sféře policy

Vzhledem k latinskoamerické zkušenosti je populismus ve sféře policy spjat s uvolňováním peněz do ekonomiky, způsobováním inflačních tlaků zvyšováním platů bez navýšení zdanění a podobně (Weyland 1999: 379). Jedná se o takzvaný demagogický populismus (Greskovits 1998: 114). Tyto praktiky jsou úzce napojené na snahu o získání budoucí politické podpory. Zavděčení se lidu je společným ukazatelem jednání populismu v této sféře. Ideální představa o vytváření populistických politik čerpá z představy obecné vůle lidu. V rámci populistické demokracie (viz kapitola 4) mají politiky vycházet z intermediární sféry mezi lidem a vládou a z představy neutrální vlády, jejímž jediným zájmem je lid, jeho blaho a jeho participace na vládnutí.

Termín populistická policy však má nepochybně negativní konotace, které souvisí s výše zmíněným vnímáním. S největší pravděpodobností tak člověku na mysli vytanou návrhy typu třináctý důchod a podobně.

2.5 Populismus ve sféře politics

Pokud se hovoří o populismu, pravděpodobně se jedná o projevy populismu v této sféře. Nejčastěji bývá spjat s adjektivním populismem, jak ho specifikuje Školkay. To znamená, že některá z tradičních ideologických stran zastávajících určitou pozici na

pravolevé ose, popřípadě se řadící k nějaké z tradičních ideologií ideologického trojúhelníku, si přisvojí populistickou rétoriku za účelem získání volební podpory. Z definic populismu, které byly uvedeny výše, se nejvíce blíží tomuto pojetí Charvátova definice populismu. Jen pro zopakování: „*populismus není politická ideologie... představuje styl politické propagandy*“ přičemž tato propaganda má jasný cíl svého apelu, a to „*obyčejného člověka, kterého slibuje ochraňovat před zkorumpovanými elitami a státní byrokratickou mašinerií*“ (Charvát 2007: 71). Tuto definici jsem zde zopakoval, protože je vhodné ji mít v této chvíli na paměti. Populismus je podle ní totiž vnímán pouze jako instrument. Samozřejmě i pokud je strana zaměřená populisticky opravdu do hloubky a usiluje o populistickou proměnu i v jiných dimenzích politiky, i v takovém případě užívá populistické rétoriky ve sféře politics. Její výpověď je však autentická.

Výpověď typu strany, kterou má na mysli Charvát, a která je jistě častějším jevem v běžné evropské politice, však autentická není. V takovém případě se totiž jedná o prosazení jiného zájmu než populistického pomocí populistické rétoriky. V takovém případě pak dochází ke snaze o *lidovost* a snadnou pochopitelnost návrhů na řešení složitých problémů. Sartori v tomto smyslu píše o image, což je podle něj „*nejasný balíček konkrétních politických opatření zhuštěný do jednoho slova či sloganu*“ (Sartori 2005: 333). V takovém případě se využívá základního rysu populismu, totiž vykreslování nevinného lidu proti zlé elitě. Lid, coby oběť, je jednolitou jednotkou, která se sama ovšem nemůže vzepnout. Ve výsledku se pak často pojí populistická rétorika s určitou mírou glorifikace autority, také jinak toho kdo mluví za lid, a sklonem k důrazným jednoduchým řešením problémů. (Canovan 1999: 3; Kupka, Laryš, Smolík 2009: 20 – 23; Laclau 2005: 3 – 6). Zde se pak právě projevuje nejvíce ona degenerativní role populismu.

Glorifikace autority je totiž v přímém rozporu se základními populistickými postuláty, které jsou přísně egalitářské.

Obdobný náhled sdílí i Havlík s Pinkovou. Ti píší, že antiestablishmentový apel je typický pro populistické strany. Tento antiestablishmentový apel je ale zaměřen vsutku jen proti stávajícímu establishmentu, momentální elitě. Nesměřují své výtky proti režimu jako takovému. Občany zrazuje elita, ne režim jako takový (Havlík, Pinková 2012: 130). Takto lze popsat populistické strany a jejich působení ve sféře politics. Jejich snahou není svrhnout demokratický režim.

Hlavně na západě Evropy tak došlo k zvláštnímu spojení populistické rétoriky a pravicového extrémismu. Extrémistická hnutí totiž staví na přesvědčení, že současný systém je třeba svrhnout jako celek, se všemi konstitučními pravidly. Populisté oproti tomu ústavní pořádek, byť neochotně, přijímají a soustřeďují se na snahu o zajištění jeho, z jejich pohledu, větší demokratičnosti (von Beyme 2007: 31).

Označení politického aktéra jako populistického je nelehkým úkolem. Je totiž těžké rozlišit mezi tím, co je upřímné a čestné a tím, co je populistické a oportunistické. To co je jedním člověkem považováno za demokracii je druhým považováno za populismus a naopak (Mudde 2004: 543). Kdo je pak soudcem v takové situaci? Proto jediným spolehlivým ukazatelem o tom, zda je politický aktér populistický, nebo není, je přítomnost apelu na lid, který je údajnou homogenní jednotkou stojící vůči homogenní jednotce elity.

Pokud pak posuzujeme chování populistického aktéra ve sféře politics, je nepochybně vhodné zhodnotit jeho zaměření a přiřadit ho ke kategorii identitárního, nebo parciálního populismu (Havlík a

Pinková 2012: 143), popřípadě ke kategorii substantivního, nebo adjektivního populismu (Školka 2000: 3).

Ať už je však politický aktér populistou identitárním, nebo parciálním, ať už je oportunistou, nebo idealistou, jedno je pro populismus ve sféře politics typické. Je to antagonismus, který je bytostným základem populismu. Skrze antagonismus se totiž vytvářejí politické identity, vytváří se radikální populistická alternativa, která stojí proti démonizovanému druhému. Démonizovaný druhý pro populismus je vždy nějaký druh elity uvnitř systému. To ho odlišuje od nacionalismu, pro který je démonizovaný druhý vždy vně společnosti (Panizza 2005: 28).

2.6 Shrnutí kapitoly

Vždy je vhodné učinit distinkci, o jaký typ populistického aktéra se jedná. Rozhodnutí, zda se jedná o rétorický, nebo skutečný populismus, a jaká je jeho konkrétní podoba je těžké. Zčásti i proto, že subjekt často můžeme posuzovat až na základě toho, jak reálně vykonává moc. Populistické subjekty v exekutivních funkcích jsou však spíše výjimkou, než pravidlem, a tak jsme často nuceni rozhodovat se podle citu a prvotních znaků. Například pokud je deklarovanou substantivní ideologií politického aktéra nějaká jiná ideologie než populismus, pravděpodobně se jedná o rétorickou formu populismu. Pokud se však v případě politického aktéra jedná o substantivní populismus, je třeba ho důkladně posuzovat. Primárními měřítky je jeho vztah k demokracii a hlavně jeho konstrukce lidu. Pokud je koncepce lidu jiného typu, než že zahrnuje všechny občany státu, kromě úzce vymezené skupiny elity, musíme počítat s aktérem jako s nebezpečným faktorem pro demokracii. Pokud však vymezuje lid široce, na základě občanského principu a inkluzivně, může spolu se svým působením aktér přinést demokratickému režimu mnoho

pozitivního a vstříknout mu novou krev do žil, jak bude ještě
ozřejmeno v dalších částech textu.

3 POPULISMUS A SUVERENITA

Tato kapitola je do určité míry rozpracováním podkapitol 2.1 a 2.2 – Koncept lidu ve vztahu k definicím populismu a ve vztahu k demokracii, se kterými se značně doplňuje, je s nimi provázána. Při rozpracování pojmu suverenity v demokratickém prostředí se totiž nutně dostaneme do provázání se pojmů lid a suverenity. Provázání těchto pojmů je přitom základem populismu ve formě inherentního znaku demokratického režimu.

Pokud uvažujeme o populismu, coby pojmu spojeném s demokracií, je zcela zásadním konceptem právě suverenity. Aby mohlo toto téma být lépe rozpracováno, je nutné se nejprve zaměřit na koncept suverenity. Proto se nyní zaměříme krátce primárně na tento pojem, aby bylo možno s ním dále pracovat.

Nejbližším českým výrazem k pojmu suverenity je svrchovanost.⁴ Co to ale znamená být suverénní, svrchovaný? To není tak lehká otázka k zodpovězení. Ještě složitější otázkou k zodpovězení pak je, kde leží základ, ohnisko suverenity.

Scruton ve svém slovníku u hesla suverenity začíná Blackstonovými *Commentaries on the Laws of England*, kde Blackstone o suverinitě píše: „*V každém státě je a musí být nadřazená, absolutní, nekontrolovaná autorita v které ... dlí suverenity*“ (Scruton 2007: 655). Suverenity je pak atributem nadřazeného politického tělesa, které kontroluje občanskou společnost a to pomocí práva a koerze. „*Aplikace tohoto konceptu na moderní státy je inherentně problematickou*“ (Scruton 2007: 656). Scruton tím, že vychází z Blackstona, který vycházel z reality

⁴ <http://www.slovník-cizich-slov.cz/?q=suverenita&typ=0> – slovník cizích slov, 15. 4.

poloviny osmnáctého století, popisuje koncept suverenity této definici poplatný. Při aplikaci na současné demokracie pak suverenita ztrácí své místo. Neptá se totiž po jejím původu, odkud pochází.

Bealey v *The Blackwell Dictionary of Political Science* vychází z jiného konceptu. „Suverenita je (podle něj) požadavek na autoritu, původně vyjadřovaný suverénními monarchy, ale od Westfálské smlouvy státy, které se staly suverénními, pokud je ostatní státy jako takové uznaly“ (Bealey 1999: 306). Bealey vychází z koncepce pozitivní suverenity států a jejich vzájemné nezávislosti a nevměšování jako základu konceptu. Ohnisko suverenity je tak podle něj v systému jako takovém, a to konkrétně v systému moderních států. Bealey ve své definici spojuje pojem suverenity s autoritou. V objasnění toho, co to suverenita znamená by tedy bylo vhodné přesunout se k Maxi Weberovi a jeho konceptu autority. Co je to vlastně autorita ve Weberově pojetí? Autorita je základ, na němž je postavena legitimita panství. Podle toho existují tři čisté (ideální) typy autority, na nichž může být panství postaveno. Je to charismatický, tradiční a nebo racionální základ (Weber 1978: 215). Suverenita se v takovémto pojetí tedy vztahuje ke společenskému nebo politickému tělesu, které si činí nárok na legitimní panství na základě nějakého ze základních ideálních typů autorit, nebo jejich kombinací.

Pokud se podíváme na definice, které nám Scruton a Bealey ve svých slovnících nabízí, vidíme, že interpretační linie, které nám skýtají nejsou pro náš případ příliš vhodné. Scruton vychází z kontextu osmnáctého století a Bealey vcelku dobře popisuje suverenitu, tak jak se uplatňuje v mezinárodních vztazích, ne však uvnitř demokratických režimů. Bude proto nutné rozebrat pojem

suverenity poněkud hlouběji a podrobněji, než na základě slovníkových definic.

Kde tedy leží ohnisko suverenity? Pro Jeana Bodina a řadu jeho současníků byla odpověď zřejmá. Suverenita spočívá na monarchovi, je jeho vlastností. Ten má moc nad životem a smrtí svých poddaných, stejně jako otec má takovou moc nad svými dětmi, a to i adoptivními. Je to stav vlastní lidskému druhu a pokud není dodržován, jen těžko nastane spravedlivý řád. Vzorem byla římská společnost. Bodin píše o vztahu otce a jeho adoptivních dětí, ke kterým má povinnosti, ale i práva jako k dětem vlastním. Ve starověkém Římě měl přítom otec moc právě i nad životem a smrtí členů své domácnosti (Bodin 1606: 20 – 31). Suverenita je pak „*nejvyšší, neutuchající a absolutní moc nad občany a subjekty státu*“ (Bodin 1606: 84). Jeho definice tedy souzní se Scrutonovou. U Bodina je však přidán další prvek. V jeho smyslu je suverenita vlastně prvotní a nejzákladnější autoritou. Seznamuje nás tedy nejenom s tím, kde se suverenita nachází – u monarchy – ale v neposlední řadě nás i seznamuje s tím, odkud suverenita pochází. Pochází z tradiční autority otce nad domácností.

V dnešní době však musíme vycházet z přítomnosti. Narozdíl od Bodina v současnosti již tolik nevzhlížíme ke každému atributu antické společnosti, ta byla ochuzena o svojí tradiční autoritu. Nevěříme, že její řád byl ve všech ohledech tak správný, nezpochybitelný a vlastní lidské přirozenosti. Neodvoláváme se ani na božskou podstatu panovnické moci, která by mohla legitimizovat toto panství založené na tradiční autoritě a stvořit tak z panovníka suveréna. Důvodem je už to, že nežijeme v době monarchie, ale v době demokracie a republikanismu. Ten musí vycházet ze zcela jiných zásad. Hlavním faktorem, který vede k potřebě změny definic konceptů je nutnost sblížení politických konceptů s politickou realitou

(Bartelson 2001: 79). Jen tak můžeme být schopni zachytit naléhavé problémy doby

Je zajímavé, že ač žijeme v republice, tak pokud mluvíme o státě, nemáme povětšinou na mysli společenství lidí, kteří si vytvářejí svojí vlastní vládu. Pokud mluvíme o státě, povětšinou máme na mysli vládu, popřípadě administrativu, byrokratický aparát státní moci, který je nám odcizen, ba stojí často v protikladu k našim zájmům. Je tedy ve vládě a ve státní správě ohnisko suverenity současného státního zřízení? Státní správa je vytvořená ke správě, ne k vládě, tudíž jen těžko může být ona původcem státní svrchovanosti. K vládě je určena vláda, parlament, prezident, soudy, tedy orgány dělené moci. Tyto orgány jsou v republice převážně vzešlé z voleb, a to ať už přímo, nebo alespoň symbolicky, jako v případě soudců.⁵

Na základě toho, že orgány dělené moci mají svůj původ ve volebním aktu občanů státu, tak by odpovědí na naši otázku, kdo je vlastně suverénem, mohl být lid. Lid byl suverénem v některých řeckých *polis*. Zde totiž do určité míry fungovala jeho přímá svrchovanost zosobněná přímou reprezentací. Dnešní podoba státnosti se však od této historické značně liší. Vezměme si jen průběh veřejné debaty, která je, navzdory moderním technologiím, při současné velikosti států a podoby jejich obyvatelstva, stále problematická. Současnost je obdobím reprezentace, ale tato reprezentace je volná – ten kdo je zvolen má vlastní moc rozhodovat (Weber 1978: 293 – 295). Lid je tedy ohniskem suverenity, ale tuto

⁵ Tento proces je dobře patrný například v Ústavě České republiky, která v člancích 84 a 93, podle kterých jsou soudci jmenováni prezidentem republiky (ústavní soudci prezidentem republiky se souhlasem Senátu), který je vzešlý z voleb. V politickém systému, který v sobě nese prvek nepřímé volby prezidenta je pak tento proces delší o jeden stupeň, nicméně je platné, že moc soudní je závislá na volebním aktu, byť nepřímo (přímá volba legislativního sboru -> legislativní sbor vybírá prezidenta -> prezident vybírá soudce)

svou kompetenci periodicky převádí na volené instituce v aktu voleb. Stává se tak však ze subjektu suverenity jejím objektem. Tím se objevuje naléhavá otázka. Ta se ptá po smyslu odpovědnosti občanů ve vztahu k voleným institucím. Heslo *It's not our debt* dává pojmu suverenity ve státě zcela nový rozměr.

Vykonavatelem suverenity je tedy to, co označujeme běžně jako stát, tedy aparát vzniklý z voleb a určený k vládě – primárně vláda a legislativa. Pro smluvního teoretika Hobbesa vzniká jako suverén Leviatan. Lidé si „vytvářejí velkého Leviatana, nebo lépe řečeno smrtelného boha, kterému (věří že) dluží za svůj mír a ochranu“⁶ Lidé jsou tak zbaveni suverenity, protože stát využívá vojenské a ideologické podoby kapitálu k uzavření populace do svých struktur. Mimo to využívá ještě ekonomické a politické formy kapitálu. Pomocí těchto čtyř si zajišťuje své přežití, neboť si zajišťuje reprodukci výrobních sil a vztahů, mocenské dominance aktéra A nad aktérem B a zachování stávající podoby suverenity, která je v jeho rukou (Althusser 2006: 84 – 109; Mann 1986: 1 – 14; Weber 1978: 53).

Při přijmutí tohoto stavu by bylo přenesení suverenity z obyvatel na stát úplné a konečné. Myšlenka suverenity, která se stala ve dvacátém století dominantní, a jejíž vliv vyvrcholil rozpadem koloniálního systému, je však odlišná. Došlo ke změně mezinárodního systému ze systému civilizovaných států, silných moderních států, na systém suverénních států. Tato nová situace vycházela z myšlenky sebeurčení národů, to znamená obyvatel (Jackson 1993: 75). Tento stav jako takový tedy vychází z odlišného proudu myšlení o suverenitě. Úzce navazuje na linii myšlení, kterou Skinner označuje jako populistickou. Populistický proud myšlení o

⁶ Hobbes: Leviathan, kapitola XVII, v elektronickém formátu, dostupné na <http://publicliterature.org/pdf/lvthn10.pdf>, 15. 4. 2013

suverenitě má své kořeny v italském renesančním republikanismu a v rámci monarchií se střetává s monarchistickým absolutistickým myšlením. Tento střet pak dává vzniknout smluvní teorii, jejíž fragment byl uveden v předchozím odstavci, v kterém jsem se dotkl Hobbesa a jeho teorie suverenity. Již v raném novověku však existovaly názory, že ač je smlouva sepsána, nikdy nedochází ke ztrátě suverenity, kterou mají lidé této smlouvě podléhající (Skinner 2010: 30 – 35).

Populistický proud v myšlení o suverenitě tedy staví na premise, že ohnisko suverenity státní moci je v lidech jí podléhajících. Ale tento proces není jednosměrné předání suverenity od obyvatel státu představené symbolickým sepsáním smlouvy, jak nám tento děj představuje Hobbes. Suverenita zůstává nadále atributem přináležejícím lidu.

Při přemýšlení o vztahu suverenity a populismu tedy nikdy nesmíme opomenout tento aspekt populistického myšlení, podle kterého je ohniskem i nositelem suverenity lid. Tím se populismus stává rivalem přístupů, které hledají suverenitu v jiných společenských nebo politických útvarech, než je lid. Proto populismus nikdy nemůže přijmout definice suverenity v takové podobě, v jaké jsou představovány například ve výše zmíněných politologických slovnících. Tyto definice se zaměřují na těleso suverenity vykonávající, respektive si ji, v očích populistů, uzurpující, jako v případě Scrutona, nebo se zaměřují na soustavu států, nebo jiných aktérů, přičemž tito si posléze suverenitu přiznají a tím si jí udělí i potvrdí, čímž z procesu zcela vypustí jediné ohnisko státní suverenity, totiž lid, jak se ukazuje v definici od Bealeyho.

Je nutno podotknout, že v této interpretační linii neustále pracuji s vymezením populismu ve sféře polity a populismu coby inherentního atributu demokratické formy vlády, jak byl specifikován

v předchozí kapitole. Tato interpretační linie se bude nadále přelévat do dalších částí textu a dále bude rozpracována v dalších kapitolách. V souvislosti s touto linií populistického myšlení označuji tuto linii jako *autentický* populismus. Tato forma myšlení o populismu, které dávám takovéto přívěsky znamená vskutu opravdový populismus. Nejedná se totiž o účelné využívání apelu na lid pro získání prospěchu, ať již politikem, nebo nějakým společenským či politickým subjektem, jak bylo ukázáno hlavně v souvislosti s populismem ve sféře politics. Je to myšlení o demokracii, která je vládou lidu, ne systémem institucí dělby a delegace moci.⁷

Pokud přijmeme populistický předpoklad, že lid je ohniskem suverenity, a zcela se jí nevzdává ani vznikem státu, stavíme se do zajímavé situace. Lid je totiž něco, co svým vznikem předchází jeho reprezentaci, není vzniklý druhotně právě jako objekt reprezentace. V takovém případě „*jedinou relevantní otázkou je, jak respektovat vůli reprezentovaných*“ (Laclau 2005: 163 – 164). Jak respektovat vůli občanů je odvěkou otázkou, kterou se musí nutně teoretici demokratických zřízení zabývat. Myšlení o této otázce často vychází z díla Isaiah Berlina a jeho koncepce svobody. Jackson píše, že koncepce státní suverenity je stejná, jako Berlinova koncepce svobody, pouze aktérem, na kterého se soustředí Berlin je jednotlivec, kdežto Jacksonovým aktérem je stát (Jackson 1993: 26 – 27). Suverenita a svoboda jsou tedy úzce související koncepty, a

⁷ Pod heslem demokracie slovník cizích slov podává dvě definice – 1) vláda lidu a 2) systém institucí dělby a delegace moci (<http://www.slovník-cizich-slov.cz/?q=demokracie&typ=0>, 15. 4. 2013). Jak uvidíme dále, populistická demokracie je koncept, který se soustřeďuje na naplnění prvního významu. Oproti němu stojí liberální a konsociační demokracie, jako modely, které se zaměřují primárně na druhý význam slova demokracie, totiž dělbu a delegování moci. Důkladně je toto téma rozvinuto v následující kapitole.

to nejenom v tomto pohledu, který poukazuje na paralely mezi těmito dvěma pojmy. Berlin totiž píše, že „*donutit člověka znamená zbavit ho svobody*“ (Berlin 2002: 168). Přičemž suverenita je autoritou, neboli legitimním panstvím, to znamená možností přinucení, jak bylo stanoveno výše (Weber 1978: 215). Negativní svoboda jednotlivce znamená jeho právo na prostor neintervence, na nezasahování do jeho záležitostí. Pozitivní svoboda oproti tomu znamená jeho právo zasáhnout do záležitostí jiného člověka. Pozitivní svoboda se sebou přináší velké nebezpečí. Je velmi snadné podlehnout moci. Jak píše Berlin: „*vím co je dobré pro X, zatímco on sám to neví!*“ (Berlin 2002: 180). Tato koncepce se tedy snadno může dostat do rozporu. A právě takovýto rozpor je spatřován v demokratickém zřízení, které je svobodné a staví na svobodě jednotlivce. Různé představy o demokracii se liší v tom, který typ svobody je v demokracii ten důležitější, protože musí být v určité formě vyváženy, nemohou existovat oba ve své čisté podobě.

Z tohoto rozporu pak vzniká problematika, která je spojena s objevováním se populismu v demokraciích, a to ve všech jeho formách. Rozpor totiž dává vzniknout jeho prosazování se, ať už v jeho autentické, nebo jiné formě. Lid si žádá svou pozitivní svobodu. Podobně totiž jako Jackson přenesl koncept negativní a pozitivní svobody na státy a jejich suverenitu, tak populismus převedl tento koncept na lid jako jediného skutečného nositele suverenity (Jackson 1993: 26 – 27; Laclau 2005: 176).

4 KONCEPT POPULISTICKÉ DEMOKRACIE, JEHO UŽITELNOST A UŽITEČNOST

„Může být řečeno, že ideál přímé demokracie nikdy zcela nevymřel a přežíval v radikálních politických skupinách, které vždy zastávaly názor, že reprezenativní demokracie není jedinou a nevyhnutelnou formu adaptace principů lidové suverenity na nároky,

kteřé předkládají velké státy, ale že se jedná o hanebnou a chybnou úchylku od původní myšlenky vlády lidu pro lid a skřze lid“ (Bobbio 1989: 154)

Od dob výroku Willyho Brandta, který údajně přisoudil demokracii v Evropě trvání sotva do konce tisíciletí, když ji označil za fenomén, který před sebou má nějakých 20 – 30 let již uplynulo let 40 a demokracie je v Evropě pořád živá (Crozier, Huntington, Watanu 1975: 2). Možná je to částečně i pro to, že Brandt předpovídal konec demokratické Evropy pod tlakem okolních nedemokratických režimů. Ty se však z Evropy vytratily dříve než demokracie, a ta si tak mohla částečně vydechnout. Stojí však před řadou dalších výzev, Dalton dokládá, že důvěra v demokratické instituce ve vyspělých demokratických zemích od druhé světové války, až na určité výchylky, dlouhodobě a vytrvale klesá (Dalton 2004: 22 – 52). Takto může být v populistickém myšlení chápán základní problém:

„Demokracie je paralyzována nejenom proto, že politici jsou zbytečně straniční... Proces je porouchaný na hlubší úrovni a nebude vyřešen nahrazením jedné skupiny volených úředníků skupinou jinou... Nedůvěra voličů k vládě je tak hluboká a konzistentní, že nejsou ochotni přijmout důsledky takřka žádného rozhodnutí vytvořeného během politického procesu“ (Dalton 2004: 2)

Reakcí na tyto problémy může být právě koncepce populistické demokracie. Co vlastně znamená termín populistická demokracie? Je to prosazení se populistických náhledů a předpokladů ve sféře polity. To znamená, že politický systém je nastaven v souladu s populistickými liniemi myšlení o lidu a suverenitě, primárně pak o neoddělitelnosti lidu a suverenity, nedělitelnosti lidu a nedělitelnosti suverenity.

Jako taková tedy vychází z Rousseauova myšlení. Reaguje na hlasy, které volají po silnějším zapojení prvků přímé demokracie do demokratických režimů. Navazují na Rousseauovo citát, že *„suverenita nemůže být reprezentována“* a *Angličané si myslí, že jsou svobodní, ale tato víra je bytostně špatná. Jsou svobodní jen když volí členy parlamentu. Když volby skončí, vrací se do podmínek otroctví, jsou ničím“* (Bobbio 1987: 43). Sám Rousseau věděl, že skutečná demokracie je jen ideou, která se nikdy neuskuteční. Přesto je třeba vytyčovat si ideály, ke kterým se člověk může nasměřovat a inspirovat se jimi, nebo se k nim naopak obrátit zády.

O řadě rozporů, které vytváří demokracie, a které vedou k nespokojenosti se stávajícím zřízením a vzniku fenoménu populismu, jsme již mluvili v kapitole 2.2, která se zabývala vztahem populismu a demokracie. Pokud je populismus reakcí na nedostatky reálné demokracie a nesplněných očekávání, je populismus inspiračním zdrojem, z kterého reálné fungování demokracie může čerpat, protože představuje důležitou reflexi, zrcadlo, jak píše Panizza. Na jeho základě pak lze reagovat na problémy a korigovat výchyly v demokratickém systému, které vedou k nedemokratickým formám vlády. Demokratické režimy, tak jak se s nimi střetáváme ve světě, jsou totiž vždy okořeněny nedemokracií (Panizza 2005: 30 – 31). Pivo bez chmele není pivem, ale když je chmele příliš, zhořkne v ústech a nikdo takový nápoj pít nechce. Stejně tak demokracii nelze vybudovat bez prvků, které směřují proti její podstatě – primárně jsou to prvky, které způsobují omezování přímé suverenity lidu.

Populistická demokracie je reakcí na rozpory, které vznikají mezi právy menšin a právy většiny. Proto je populistická demokracie ve své podstatě majoritární. Má zajistit větší důraz na práva většiny. To znamená, že musí být snížena negativní svoboda menšin

v zájmu většiny, jejíž práva se populismu zdají být podhodnocována. Demokracie v populistickém pojetí je vládou většiny, majoritní demokracií a staví na rovnici demokracie = vláda většiny. Demokracie totiž znamená skutečnou politickou rovnost, to znamená, že jeden člověk má jeden hlas (Lijphart 2008: 112).

Zde dochází k nárazu na koncepci různých pojetí většiny. Většina totiž může nabrat různé podoby. Je rozdíl mezi prostou a absolutní většinou. Navíc může být většina ústavně definována i jinak, například ve formě dvou třetin. Jak se však konstituuje populistická většina? Mairova definice populistické demokracie je „*populární demokracie beze stran*“⁸ (Mair 2002: 91). V tradiční stranické demokracii se zájmová většina vytvoří vznikem podpory různým stranám, které jsou artikulací zájmů různých skupin. V typickém projevu majoritní demokracie, v bipartismu, se většiny získá jednoduše tím, že jedna část stranického spektra, jeden politický subjekt - strana, získá více hlasů, než subjekt druhý. Populismus však považuje strany za negativní faktor působící na demokracii, protože rozdělují lid, zbavují ho jeho jednoty, když ho rozdělují a kupí do různých zájmových skupin. Člověk je sice dělníkem, učitelem, policistou, nezaměstnaným, starým, nebo mladým, ale primárně je vždy občanem státu a to je jeho primární identifikace, ostatní jsou podle populismu druhotné.

Prozkoumejme nyní důkladněji to, jak Mair pojímá populismus a populistickou demokracii. Populismus lze podle něj vnímat ve dvou základních smyslech. První smysl populismu je populismus, coby protest. V tomto pojetí je populismus chápán jako forma protestu proti politické elitě a systému v zájmu obyčejného člověka. Ve smyslu druhém je populismus „*způsobem spojení stále více indiferentního a*

⁸ Popular democracy without parties.

depolitizovaného elektorátu s převážně neutrálním a nestrannickým systémem vládnutí.“ (Mair 2002: 84) V souvislosti s Mairem bylo v textu již zmíněno, že populismus v současné Evropě se, dle jeho názoru, vztahuje primárně k erozi stranické demokracie a vznikající propasti mezi vládou a voliči. Rozšiřování této propasti a změna funkcí stran, má dalekosáhlé dopady na fungování demokracie.

Mair rozeznává dva základní pilíře, na kterých stojí demokratický systém. Prvním demokratickým pilířem je populární demokracie. Zde je hlavní důraz kladen na funkci lidu. Populární demokracie znamená vládu lidu (*government by the people*). Druhým pilířem demokratického režimu pak je konstitucionální pilíř. Ten slouží k vytyčení limitů vlády lidu. Zaměřuje se na dělbu moci, to znamená na rozdělení moci ve státě, aby nebyla koncentrována veškerá moc ve vládě. Dále je také důležité stanovení práv a svobod, které ochrání menšiny před většinou a zabrání největšímu nebezpečí majoritní demokracie, kterým je tyranie většiny. Mairovými slovy tento pilíř vytváří „*systém brzd a protivah, které se zaměřují na prevenci zneužití moci.*“ (Decker 2003: 50 – 51; Mair 2002: 81). Domnívá se, že oba tyto pilíře musí být v patřičné rovnováze, aby byl systém funkční. Příliš robustní konstitucionální pilíř totiž může vést k omezení požadavků, které systém klade na vládu lidu. Oproti tomu přílišné posílení lidové demokracie může vést k omezení systému mocenských brzd a protivah, což by mohlo mít za následek zneužití moci. Zneužití moci pak může vést k zániku demokracie, nebo vytvoření hybridní formy demokracie, která není demokracií pro všechny, popřípadě v ní není stejně zacházeno se všemi občany. V extrémním případě se pak může jednat o vznik tyranie menšiny v podobě například rasové demokracie, apartheidu. Takováto situace pak je odvislá od konstrukce toho, kdo je identifikován s lidem a toho, kdo je identifikován, respektive démonizován, jako jeho oponent.

Dle Maira se ocitáme v paradoxní situaci, kdy se mluví o nutnosti větší konstitucionalizace k regulaci populárního pilíře demokracie, zatímco populární pilíř je slabší, než byl dříve. Lidé totiž mizí z politiky. Mizí jejich komunikační kanály na vládu, skrze poměnu politických stran, i samotná schopnost vlády vykonávat vládu, ke které byla lidem určena, ať už je to vlivy globalizace, internacionalizací, nebo europeanizací. Argumenty pro větší posílení konstitucionálního pilíře demokracie jsou takové, že lidé stejně nemají zájem vstupovat do politiky, nechtějí vládu lidu, ale vládu pro lid. A na tuto funkci je nejhodněji vybavena administrativa, která je odborná, a méně pak politická. Depolitizací společnosti vymizel boj o velké vize, velké příběhy ideologií soupeřící ve společnostech do druhé poloviny dvacátého století, popřípadě do pádu železné opony. Společnost je depolitizována a není třeba rovnat spory souboji různých politických vizí v častých volebních soubojích a jednáních, protože rozdíl mezi stranami stejně prakticky vymizel (Mair 2002: 82 – 83).⁹

Tradiční politické strany byly unikátní ve své funkci zprostředkovávání mezi občany a vládou. Byly pevně zakořeněné v lidu i ve vládních institucích. Změnou postavení obyvatel ke stranám se však tato spojnice hroutí. Strany se pak stávají o to více

⁹ Tato Mairova tvrzení se stahují primárně k evropskému prostředí a multipartismům. Oproti tomu Dalton ve Spojených státech amerických a jejich bipartijním systému spatřuje přesně opačný proces. Mair nebo Decker říkají, že ústup občanů z politiky je způsoben tím, že není již o co bojovat a není zastak podstatné, která strana je ve vládě, protože ideologické hranice a postavení na pravolevé ose se rozostřují. Dalton oproti tomu vnímá depolitizaci americké společnosti, a její případný příklon k populismu, jako důsledek děje, ve kterém Američané vnímají neustále se rozevírající ideologické nůžky mezi demokraty a republikány. Americký volič je podle něj typicky středový a pohybem stran od centra se mu tyto vzdalují a on tak s nimi ztrácí identifikaci (Dalton 2004: 135 – 143). Populismus se pak v USA prosazuje proto, že zde má hluboké kořeny ve středové politice. To pak dokládají výsledky prezidentských voleb, v nichž vítězí kandidát, který dokáže lépe oslovit skupinu obyvatel, která se kloní k populismu (Mudde 2004: 550).

zakořeněné v systému institucí a stávají se nástrojem k obsazování funkcí (Mair 2006: 29). Vzniká tak nutně deficit populární demokracie. Obyvatelstvo podléhající danému politickému zřízení a vládě sice může být depolitizováno, ale s touto svojí novou rolí se nechce smířit. A právě odpovědí na tuto neochotu se podvolit reaguje populistická demokracie, jako východisko nabízející komunikaci mezi vládou a společností, která již není stranická a rozdělená podle pevných štěpných linií.

Populistické východisko, které postuluje, že existuje jeden indiferentní lid, který není rozdělen zapadá do takovéto situace lépe, než dříve. Ve stranické soutěži byl lid rozdělen, s jejím oslabováním toto rozdělení mizí. Lipset s Rokkanem přinesli přelomový popis štěpných linií a jejich transformaci do systému stran (Lipset, Rokkan: 1 – 32). Tradičně dominantní třídní a ekonomické otázky však v posledních desetiletích ztratily svoji dominanci. Objevuje se řada nových témat spojených s postmaterialními hodnotami, kulturní problematikou a podobně. Politické strany jen těžko reagují na tuto změnu, která se vymaňuje z tradičního pravolevého pojetí politického spektra. Počet štěpných linií nabírá vysokých čísel, s kterými si stranická demokracie není schopná poradit a lid, který má být reprezentován se stává objektem se zcela novou strukturou. Následkem je pak nutnost hledat nové komunikační kanály. Staré totiž zanikly, nebo odumírají a jejich přizpůsobení se situaci vede do slepé uličky, čehož může být příkladem vznik catch-all stran, kterým se situaci nejen nepodařilo vyřešit, ale možná jí pro další existenci stran ještě zhoršilo (viz výše – indiferentní přístup voličů ke stranám, protože alternace moci nepřináší požadovanou změnu). Ačkoli rozložení velkých narativů, o kterém se někteří domnívají, že vede k rozložení vazeb uvnitř různých společenských skupin a frakcí a rozložení společnosti do masy jednotlivců, skutečně do určité míry mohlo proběhnout (Lyotard 1984: 15), nedá se říci, že by společnost

byla tvořena indiferentními individui. Minimálně proto, že řada lidí se ještě myšlenkově nachází ve věku modernity, a ne v postmoderní situaci. To totiž není ani tolik historická éra, jako spíše stav odehrávající se v myslích lidí.

Existuje však nějaký příklad, kdy byl ve vyspělé demokratické zemi učiněn pokus o zavedení politického režimu postaveném na prvcích populistické demokracie? Mair označuje za možný nástup populistické demokracie model tzv. *třetí cesty*, která byla formulovaná Anthony Giddensem (Giddens 2001) a o které se mluví nejčastěji v souvislosti s Blairismem a New Labour ve Velké Británii (Mair 2002: 96). *Třetí cesta* je přitom pojem, který zní, jako by byl do politického diskurzu vrhnut přímo autentickými populisty. Ti přece mluví o konci pravolevého rozdělení politiky a překlenutí rozdílů, které společnost rozdělují.

Giddens přesně v intencích rozostřování pravolevé osy a posilování nových štěpných linií inspirovaných postmoderními hodnotami píše o nových výzvách, které tato situace přináší. Standardní struktura stranické podpory se rozkládá, to ale umožňuje vytvářet nové formy konsensu, nové principy, na kterých lze shody na společenském zřízení dosáhnout. Velké narativum souboje kapitalismu a socialismu do určité míry skončilo. Je třeba se tedy přenést za tento přežitek, začít politiku stavět v jiných intencích. Giddens se zaměřuje na sociální demokracii, která se má stát průkopnicí těchto změn, protože je k tomu nejvhodnější. Sociální demokracie má vytvořit novou podobu politiky, která přesáhne politiku starou. Tato nová politika pak má být v souladu se světem a jeho současným stavem (Giddens 2001: 29 - 31). Nová politika tedy má být v souladu s postmoderní situací, která mění společnost a zabraňuje tradiční stranické demokracii plnit její reprezentativní úlohu.

Individualismus se stal normou, společnost se do značné míry rozložila, a proto je třeba klást větší důraz na jednotlivce a opustit koncepce tříd a jiných kolektivních sociálních agregátů. Takový stav přináší nová nebezpečí, ale i nové možnosti (Giddens 2001: 39 – 41). Změna vždy přináší možnost zdokonalení. Změna může vyústit v revoluci, posun někam do neznáma, nebo reakci, to znamená katarzi dosavadního stavu a návrat k pořádku, který byl funkční a od kterého lze znovu začít, vyrazit kupředu, třeba trochu jiným směrem.

Co se týče toho, jak by měl vypadat mechanismus, který by zachytil potřeby doby, Giddens specifikuje několik bodů, které jsou základními posláním státu, a které by stát měl plnit. Stát tedy má poslání a jeho orgány existují proto, aby:

- *„Zajistil prostředky pro zastupování různých zájmů*
- *Poskytl fórum pro hledání kompromisních řešení konkurujících si požadavků těchto zájmů*
- *Vytvořil a chránil veřejný prostor, ve kterém může probíhat otevřená a ničím neomezená diskuze o politických problémech*
- *Zajistil různé veřejné statky včetně forem kolektivní bezpečnosti a sociálních služeb*
- *Ve veřejném zájmu reguloval trhy a zabezpečil hospodářskou soutěž tam, kde hrozí monopol*
- *Podporoval sociální smír kontorou prostředku násilí a zajištěním bezpečnostních složek*
- *Podporoval aktivní rozvoj lidského kapitálu a jeho ústřední roli ve vzdělávacím systému*
- *Udržoval fungující právní systém*
- *Hrál přímou ekonomickou úlohu: jako primární zaměstnavatel, pomocí makro- i mikroekonomických intervencí a zajištěním infrastruktury*

- *Tato úloha je diskutabilní – aby měl civilizační poslání -, stát vnímá široce uznávané normy a hodnoty, může se však podílet na jejich utváření, například v systému vzdělávání*
- *Podporoval regionální a nadnárodní spojení a sledoval globální cíle“*

(Giddens 2001: 47 – 48)

Sám Giddens přiznává, že tyto úkoly lze vykládat různě, jistě ale lze řadu z nich vykládat jako témata populistické demokracie podobě, v jaké jsme si ji označili u Maira, to znamená demokracie, ve které nemají politické strany mediační úlohu mezi obyvatelstvem a politickým systémem. Místo toho jsou nahrazovány jinými kanály, ať už to jsou média, nebo různé aktivistické organizace. Podle Giddensova názoru totiž společnost není depolitizována, ale jen se mění pojem politična. To přestává být sférou mezistranického boje, ale stává se sférou komunikace uvnitř společnosti mezi různými hnutími. Tato hnutí také komunikují s vládou, nahrazují politické strany. Znechucení politickými stranami, ono Parteiverdrossenheit tedy neznamena ztrátu zájmů jednotlivců promlouvat do společenské debaty, spíše naopak, vytváří se lidštější a dynamičtější kanály komunikace (Giddens 2001: 51).

Pravidlem *třetí cesty* v politické sféře by pak mělo být „žádná autorita bez demokracie“ (Giddens 2001: 61). To znamená, že jediným ospravedlněním jakéhokoli svazku podřízenosti a nadřízenosti může být demokratický princip, to znamená volba nebo hlasování. Jaká však má být konkrétní podoba tohoto hlasování Giddens nepodává. Nicméně v souvislosti s předchozím během jeho úvah, by se mělo jednat o flexibilní koncept a individuální odpovědnost, to znamená delegátský systém demokracie.

Ačkoli situace ve Velké Británii nedozrála do takové fáze, abychom mohli mluvit o vzniku populistické demokracie, v britské

politice došlo k velkým změnám, které měli přiblížit politiku občanům. Samozřejmě k této změně docházelo i skrze charismatickou postavu Tonyho Blaira, která může být jen těžko nahrazena. Zde se vracíme k problému vztahu demokracie, populismu a charismatického vůdce. Pokud by byla společnost i vláda připraveny na nový typ vládnutí, mohl by přechod na nové vedení proběhnout poměrně hladce. Ve fázi, kdy však ještě není úplně jasná tranzice společnosti, stranického systému, vládních struktur a nových mediačních kanálů do podoby naplňující předpoklady třetí cesty, stojí tento systém až příliš na postavě charismatického transformátora. Proces změny podoby demokracie tedy zatím nebyl dokončen a její podoba tak zůstává spíše zamražena, nebo se spíše ještě navrácí zpět, vzhledem k řadě politických i ekonomických událostí. Recese a následná stagnace evropských ekonomik, problematika nezaměstnanosti, zdanění a sociální nerovnosti sice nadále oslabují legitimitu současné podoby demokracie, neboť současné elity nesplňují očekávání, na druhou stranu se ale znovuupevňuje tradiční pravolevé vidění světa. Proto je budoucí pokračování tohoto procesu nejisté. Záleží na tom, jaký bude stav západní společnosti poté, co vystoupí z krize, která ji momentálně pohlcuje.

Podle Maira je hlavním přínosem blairismu pro naše chápání demokracie to, že populistická demokracie je kompatibilní s konstitucionalismem (Mair 2002: 97). To znamená, že může bezproblémově fungovat, i když je suverenita lidu limitována systémem zaručených práv a svobod, a nemusí tedy nutně znamenat libovůli většiny.

Na druhou stranu, takovýto systém populistické demokracie již přestává býti ideálním typem a tím, co bychom mohli označit jako čistou formu populistického vládnutí. V takovém případě je populistická demokracie spojená s liberalismem, kladoucím důraz na

negativní svobodu jedinců a jejich ochranu před většinou. Díky tomu ale také představuje model, který může reálně fungovat a být přitom přípustný z hlediska práv menšin a jednotlivců.

Je nutností o populistické demokracii mluvit jako o ideálním typu. Samotná koncepce populistické demokracie v celé šíři je nerealizovatelnou v rámci svobodné společnosti, protože stojí v přílišném rozporu s realitou. Je však potřebné, aby do určité míry byla komponentem každého režimu, který sám sebe nazývá demokratickým, neboť pokud bude zavrženo právo lidu na to si vládnout, byť omezeně, mít přímý vliv na vládní rozhodnutí, pak takový systém není demokratický. Ač stranická demokracie ještě zcela nevymizela, je nepochybné, že její podoba prošla změnou, na kterou se demokracie musí připravit, proto koncept *třetí cesty* nevnímám jako primárně levicový projekt, ale jako projekt, který může vyřešit reprezentační deficit, který se sebou přináší tato změna. Musí se ale vždy mít napaměti, že existuje distinkce mezi populistickou demokracií a *třetí cestou*, která je přese vše poplatná svému sociálnědemokratickému původu. Je tedy kombinací populistické demokracie, liberalismu a tradiční levice. Na tomto případě můžeme vidět ohromnou variabilitu demokracie.

Abychom však nezůstali jen u jednoho výkladu toho, co populistická demokracie znamená, od Maira, Giddense a Třetí cesty se ještě krátce přesuneme k Margaret Canovan a Michaelu Oakeshottovi, jejichž výklad vztahu populismu a demokracie je také velmi inspirativní a zapadá do koncepce, kterou v textu sleduji, totiž to, že demokracie se nemusí populismu bát, pokud je brán jako ideál vlády lidu a je patřičně regulován. Zatímco pro Maira je populistická demokracie strukturálním východiskem z nastávající krize stranické demokracie způsobené překreslením společenských štěpných linií, pro Canovan je populismus stínem demokracie (Canovan 1999: 3).

Stín však nemusí být jen temnotou, může být také zdrojem poznání. Je třeba se vážně zamýšlet nad vážností populistické výzvy demokratické legitimitě, protože nám skýta mnoho poučení o tom, jak by demokracie měla přirozeně vypadat, aby mohla být vskutku a hrdě nazývána demokracií. Můžeme se naučit řadu věcí o demokracii jako takové (Canovan 1999: 7).

Demokracie má dvě tváře. Jedna je idealistická, nabízející spasení, druhá je pak pragmatická a skeptická. Tento náhled je mírnou alternací Oakeshottovi koncepcí, který říká, že politika je vedena ve dvou stylech. Jeden nazývá politikou víry – politics of faith. Druhý pak nazývá politikou skepticismu – politics of scepticism (Canovan 1999: 8). Oakeshott se k politice víry staví velmi negativně, protože ji považuje za nebezpečnou. Tento styl přemýšlení o politice totiž „*dává vládě povinnost a moc k záchráně lidstva*“ (Oakeshott 1996: 25). Proto nesmí být vláda omezována různými limity, protože by to vedlo k omezení programu spásy. Politik je služebníkem společnosti ve smyslu spasitele. To znamená, že je zároveň jejím neomezeným vůdcem. Omezen být nesmí, aby mohl směřovat společnost k dokonalosti (Oakeshott: 25 – 30; 45 – 67). Oproti tomu politika skepticismu je velmi podezřavá k člověku a jeho schopnosti posunout se kupředu. Snaha o dokonalost by měla být z politického života úplně vyřazena. Měl by se soustředit na obranu před excesy způsobenými lidskou nedokonalostí, které by mohly vést k dalšímu zhoršení společenské situace. Ideálem je v takovém případě zakonzervování stavu přísnými institucionálními bariérami (Oakeshott: 30 – 34; 68 – 89). Reálná podoba politického života je pak odvislá od výslednice, která vzniká střetáváním těchto dvou proudů. Díky tomu vzniká změna, která však není příliš radikální, svévolná a rychlá.

Pro Canovan představuje populismus v demokracii idealistickou tvář, která věří, že vláda nesmí být spoutána, aby mohlo dojít k vytvoření dokonalého řádu. To je sice nebezpečná myšlenka, která může vést až k totalitárním praktikám vlády, ale udržet demokracii bez víry – politics of faith – je jako udržovat bez víry církev (Canovan 1999: 16). Populismus je radikální formou demokracie poukazující na to, kam vede pragmatická politika. Její neduhy jsou zřejmé, kromě nenaplněných očekávání, která jsou kruciólním bodem, na kterém se populismus buduje, to jsou zákulisní dohody, korupce, vyhýbavost. Populismus přináší nějakou formu ideálu. Poukazuje na potřebu transparentnosti, překonání odcizení politiky a zapojení obyvatel do politického rozhodování.

Populistická demokracie tedy je konceptem, který nese řadu rizik a je nejisté, zda se skutečně naplňují předpoklady, které by vedly k vhodnosti větší míry zavedení jejích prvků. Nicméně pro každý demokratický systém je určitá míra tohoto přístupu potřebná, jak nám ukazuje Canovan. Musí však docházet k důsledné regulaci jejích projevů. Mair vidí cestu v zavádění silného systému brzd a protivah limitující vládu a zajišťující svobodnou debatu. Canovan pak ve vyvažování pragmatické a spasitelské tváře demokracie. Populismus je pak součástí demokracie vyvažující přílišnou pragmatičnost vlády a vstříkující do demokratického života potřebnou dávku idealismu nutnou k dosažení žádoucích cílů.

5 MODEL DEMOKRATICKÉHO TROJÚHELNÍKU

Claude Lefort v jednom ze svých esejů píše, že „se zdá zvláštním..., že většina současníku nevnímá, kolik filozofie dluží demokracii, a že ... ji nepoužívají jako téma pro své reflexe“ (Lefort 1988: 20). Dle mého názoru se demokracie těší velké pozornosti a reflexi, minimálně v oblasti politické vědy a její teorie. Součástí této reflexe je právě i koncepce různých forem demokracie, které se v historii demokratického myšlení objevují. V posledních desetiletích se největší pozornosti těší téma liberální demokracie, přímé demokracie, deliberativní demokracie, konsociační demokracie a podobně. Jistě je tedy podob demokracie celá řada. Mou intencí je představit demokratický model, který dokáže zachytit stav demokracie na základě tří ideálních typů demokracie, mezi kterými nabírají různé demokratické režimy svoji podobu.

Cílem tohoto modelu je vytvoření demokratické mapy, do které mohou být jednotlivé demokratické režimy nebo projekty zasazovány, čímž vznikne přehled jejich postavení ve vztahu k ideálním typům demokratického zřízení. Již název kapitoly může napovědět, že jako startovací bod pro úvahy o tomto modelu jsem si vzal koncept ideologického trojúhelníku. Byť triád se ve společenské vědě objevuje celá řada, termínem trojúhelník jich tolik označováno nebývá.

Mezi zásadní odkazy velké francouzské revoluce 1789 nepochybně patří heslo *liberté, égalité, fraternité*, ono známé volnost, rovnost, bratrství. Tato tři slova stála u etablace tří velkých ideologií, které jsou dodnes naším základním vodítkem při prozkoumávání politické mapy. Jsou to liberalismus, socialismus a konzervatismus. Tato tři slova nejsou něčím, co by se objevilo jako blesk z čistého nebe uprostřed revoluční Francie. O těchto termínech panovala čilá diskuze, hlavně v době osvícenství, které

revoluci předcházelo. Svoje uplatnění pak už do určité míry nacházely v prostředí předešlé velké revoluce. Touto byl boj Spojených států za nezávislost. Tyto tři termíny, totiž volnost, rovnost a bratrství se objevovaly pospolu, protože jejich souhrnem a vyvážením měl vzniknout ten nejlepší společenský řád pro život, stav, ve kterém by člověk byl svobodný, nebyl v područí jiného člověka a existovala by kolektivní solidarita a pocit blízkosti, tedy společenství. Dohromady pak tvořily hodnotový trojúhelník.

Čas však tyto termíny neúprosně rozdělil a na jejich základu vznikly vyhraněné ideologie, z nichž se každá zaměřovala jen na jeden aspekt velké triády, která měla vést k tomu správnému společenskému zřízení, v kterém by byl člověk člověku člověkem a konečně by se vymanil z přirozeného stavu, kde člověk je člověku vlkem, nebo z Rousseauovského původního stavu, kde vlastně není ničím více než jedním ze zvířat. Proto se liberalismus zaměřil na volnost, konzervatismus na bratrství a socialismus na rovnost.

Na základě těchto ideologií vznikly základní ideální typy demokracie, které samy o sobě ale demokratické nejsou. Je to liberální demokracie, konsociační demokracie a populistická demokracie. Populistická demokracie není formou, která by přímo vycházela z ideologie socialismu, ale sdílí s ním stejný základ, důraz na rovnost a zavržení elitářství a systému nerovnosti.

Že formou demokracie vzniklou z liberalismu spatřuji v liberální demokracii jistě není překvapením. Avšak konsociační demokracie jako podoba demokratického zřízení vzešlá z konzervatismu může být překvapivou. Rozpracováním konsociační demokracie se však dostaneme ke dvěma hodnotám vlastním konzervatismu – totiž bratrství a hierarchie. Konsociační demokracie obě tyto hodnoty v politickém procesu naplňuje, narozdíl od liberální a populistické demokracie, které ve své čisté podobě tyto hodnoty nesdílí.

„Konsociační demokracie znamená vládu kartelu elit, zkonstruovaného ke změně systému, typického fragmentovanou politickou kulturou, v stabilní demokracii“ (Lijphart, 2008: 31). K tomu aby tento top – down přístup mohl fungovat a vláda kartelu elit dosáhla potřebné efektivity, je potřebné, aby byly společenské segmenty vnitřně soudržné. Jen za takovýchto podmínek je možné, aby elita mohla směrem do společnosti prosazovat politiky vyjednané v centru (Lijphart, 2008: 28 – 36).

Takovýto systém je jasně hierarchický. Elity jsou nadřazené společnosti. Zároveň je také postaven na bratrství, coby hodnotě, která je nepostradatelná. Protože koherence skupin a prosazování přijatých rozhodnutí uvnitř skupiny je závislé na pocitu komunity, společenství. Zároveň je vhodné, když existuje pocit soudržnosti i mezi elitami (Lijphart 1977: 99 – 103).

Myslím, že po tomto shrnutí je možné hovořit o jasných spojnicích, mezi hodnotovým a ideologickým trojúhelníkem a následně mezi ideologickým a demokratickým trojúhelníkem.

Hlavní existující tenze demokratického systému jsou pak mezi pozitivní a negativní svobodou, také jinak právem suveréna zasahovat do záležitostí ostatních, a mezi hierarchií a egalitarismem. Pro grafické znázornění viz přílohy.

Každý z těchto pólů tvoří hraniční body demokracie a jejich působení se vzájemně vyvažuje. Díky tomu jsou vyvážena práva skupin i jednotlivců, je zajištěna autorita i rovnost. Demokratické režimy se pak v různé míře přibližují různým pólům. Přílišné oddálení od některého z nich pak vyvolá reakci. Jednou z reakcí je právě populismus. Myšleno tím populismus ve smyslu populistické demokracie, který je způsoben přílišným elitářstvím a nízkým impaktem lidí na vládu. V současnosti zároveň existují velké limity

pro vykonávání vlády. Demokratický režim se proto vyvažuje vznikem populistických hnutí usilujících o vrácení suverenity a vlády lidu. Jejich apel pak má uvést demokracii do rovnovážného stavu.

Rovnovážený stav není univerzálním místem v modelu. Rovnovážený bod podléhá proměně v místě a čase, to znamená, že pro každou společnost v každém okamžiku je jiný, jak je vidět například na hodnotovém posunu k postmateriálním hodnotám, který byl probírán v rámci předchozí kapitoly.

Na demokracii je tedy nahlíženo jako na permanentně se vyvažující systém, který se vyvažuje v závislosti na změně postojů občanů. Populismus ve smyslu apelu na vládu lidu a lidovou suverenitu je pak jedním z pólů, které tuto rovnovážnost zajišťují. Takováto forma populismu se vztahuje k autentickým populistickým výzvám, ne k politickým aktérům účelově využívajícím takzvanou populistickou rétoriku, neboli apel na obyčejného člověka a identifikaci jeho protivníka.

Zobrazení pozice na mapě může být dáno relačně. To znamená postavení společnosti vůči hodnotám liberální/ populistické/ konsociační demokracie v relaci k podobě politického systému. Stejně tak lze posuzovat například i dva politické subjekty. Další možností je vytvoření stupnice, po které se lze bodově pohybovat, například na základě hodnotových výroků extrahovaných z ústavy, z programu politické strany, výzkumu veřejného mínění a podobně. Každému výroku majícím významový náboj pak přiřadíme určitý impakt na souřadnice v rámci systému. Problematické však je stanovení pólů jako ideálních typů, to znamená majících absolutní hodnotu, proto věřím v lepší průchodnost relačního měření. Požadavky na takovouto analýzu však přesahují možnosti této práce.

6 POPULISMUS NA SLOVENSKU – HISTORIE, SOUČASNOST, TRENDY

Jak je patrné z řady dimenzí, ve kterých se populismus může objevovat, a které jsem načrtl v druhé kapitole, existuje velká škála přístupů, podle kterých lze přistupovat k posuzování situace ve slovenském případě. Relevantní jsou přístupy, které budou posuzovat přítomnost populismu v jednotlivých sférách politiky (polity, policy, politics), které budou posuzovat populismus na základě jeho vztahu k demokratickým hodnotám, nebo které budou zkoumat jeho vlivy na základě předpokladu, že existuje jen špatný populismus stavící na autoritářství a ničící demokracii. V rámci této kapitoly projdu stručně vývojem slovenského populismu. Zcela bude vyřazeno téma maďarského populismu. Primárním zaměřením bude takzvaný národní populismus a jeho transformace v průběhu existence Slovenské republiky.

V myšlení o středovýchodní Evropě a jejím vztahu k populismu se velmi často objevuje termín národní populismus, jako fenomén typický právě pro tento region. Tento termín je vlastně ekvivalentem k populismu extrémní pravice, jak je znám ze západní Evropy. Jak jsme si stanovili, jedná se vlastně o paradox, protože egalitářský a radikálně demokratický populismus se spájí s ideologií, která není egalitářská, alespoň ne v demokratickém slova smyslu. Mesežnikov o národním populizmu hovoří jako o „*populistické strategii s výrazným etnicko-nacionálním zabarvením*“ (Mesežnikov 2009: 41). Učeň spatřuje podstatu národního populismu, který staví do linie s populistickou radikální pravíci, v nativismu. Jako takový je tedy politikou nacionalismu (Učeň 2009: 15). Populismus a jeho národní podoba však není jen záležitostí pravice, jako na západě Evropy. Populismus se prolíná celým politickým spektrem (Mudde 2000: 33). Slovenské prostředí skýtá celou řadu antagonismů, na jejichž

využívání se soustředí strany napříč politickým spektrem. Základní nacionální antagonismy slovenské společnosti jsou:

„1) *Nacionalismus periferie vůči domácí většině: Čechům*

2) *Nacionalismus periferie vůči regionálním nebo globálním insitucím: Západu*

3) *Nacionalismus periferie vůči cizímu státu: Maďarsku*

4) *Nacionalismus státního národa (state-building nationalism – nacionalismus konstitučního národa státu) proti domácí minoritě: Maďarům*

5) *Nacionalismus státního národa vůči nedomácí minoritě: Romům*

6) *Nacionalismus státního národa vůči příslušníkům stejného národa: nenacionalistickým Slovákům“*

(Deegan-Krasue 2004: 658 – 659)

V případě národního populismu je velmi důležitá jeho konkrétní konstrukce lidu. Národní populismus je typický tím, že při přiřazování identity je exkluzivní (Rensmann 2006: 76). To je způsobeno tím, že nerozeznává pouze štěpnou linii mezi lidem a elitou, ale i mezi *domácími* a *cizími*. Pojem cizí označuje vnitřní nepřátele, to znamená definované menšiny, ale může se vztahovat i do zahraničí. Takovými nepřáteli mohou být sousední národy, nebo zahraniční investoři. Jejich přítomnost je negativně vnímána hlavně ve vlastnictví půdy, protože populismus ve středovýchodní Evropě se často utváří silně agrárně a velký důraz klade na suverenitu skrze zem a půdu (Bachmann: 2006: 229 – 230). Jak vidíme, antagonistických linií slovenského lidu vůči okolí existuje celá řada, což způsobuje vysokou exkluzivitu koncepce lidu.

Takovéto exkluzivní pojetí lidové identity pak vede k útokům na skupiny s ústavně zaručenými právy a svobodami. Znamená to útoky

na mezilidské úrovni, meziskupinové, a v konečném důsledku i na úrovni politické, kdy se populistické strany snaží tato práva a svobody omezit (Bugarc 2008: 192 – 193). Dochází k omezování a ovlivňování regulátorů veřejné debaty. Typickým příkladem je dehonestace žurnalistů a nátlak na podobu jejich zpráv a reportáží. Podle Roberta Fica novináři neobjektivně informují. Proto byl vydán velmi sporný mediální zákon, který měl zamezit mystifikaci obyvatel o fungování vlády, protože žurnalisté svým zpravodajstvím „*podkopávají důvěru ve vládu*“ (Bugarc 2008: 195 – 196).

Důležité je vypátrat příčinu vzniku populistických hnutí. V předchozí kapitole jsem argumentoval, že se jedná o vyvažovací prvek demokracie, který vyrovnává rozdíl v chápání demokracie společností a jejím reálným fungováním. Částečně se tato koncepce tedy blíží vztahu mezi nastavením institucí demokratického režimu a takzvanou politickou kulturou.

Ulč spojuje populismus s určitou společenskou frustrací. Populistickou politiku spatřuje ve slovenském prostředí již v meziválečném období. Není tudíž moderním fenoménem vázajícím se na postkomunistickou transformaci. V období československé první republiky spatřuje na Slovensku živnou půdu populismu v tradicionalismu, nevyspělosti a křivdách činěných z české Prahy. Tisův režim je pak brán jako vyvrcholení této frustrace. Protože navazuje na populistickou reakci na československý režim, Ulč jej označuje jako populistický experiment. Dlouhodobě pak probíhá proces rehabilitace tohoto experimentu. Jedná se totiž o první slovenský stát. Podle názoru slovenských populistů tedy první slovenský stát po tisíci letech, protože podle jejich výroků byl první stát v srdci Evropy vytvořen Slováky a následně rozkraden Čechy a Maďary (Ulč 1996: 66 – 69). Populismus je, dle Ulče, fenomén, který staví na řadě problémů. Hlavní jsou však pro něj právě pocity

frustrace a nespokojenosti. Populista je politik zaměřující se na tyto emoce a využívající je ve svůj prospěch. Toto zaměření pak způsobuje vymizení ideologické náplně, jak ukázala slovenská mečiarovská koalice, která spojila Mečiarovo Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), Sdružení pracujících Slovenska (ZRS) a Slovenskou národní stranu (SNS). Každý subjekt sám sebe staví na jiný konec ideologického spektra, zájem však mají společný, totiž přístup k moci a zachování tohoto přístupu, proto je jejich spolupráce logickým vyústěním populistické logiky, která je čistě utilitární demagogickou hrou, v níž vyniká Mečiar, neboť nemá konkurenta v nonšalanci, s kterou zachází s fakty (Ulč 1996: 66; 98 – 100).

Ač jsme tedy identifikovali národní populismus jako fenomén prolínající celým spektrem slovenského stranického systému, identifikovali jsme tři strany, které byly v devadesátých letech angažovány v koalici, která byla brána jako důkaz toho, že slovenská politika je populistická. Toto tvrzení však bylo do určité míry falzifikováno faktem, že volební podpora těchto populistických stran ve volbách v průběhu deseti let od rozdělení státu stabilně klesala. Ve volbách 1992 dosáhly zisku 45,2 % hlasů, 1994 to bylo 47,7 %, 1998 to bylo 37,4% a 2002 obdržely pouze 23,3 % hlasů.¹⁰ (Kopecký 2007: 123).

Následkem toho by mohla být skutečně působcem populismu ve slovenské politice politická kultura. Slovenská politická kultura je postavena na antagonismech – národních i sociálních, katolickém dogmatismu, pocitu frustrace z nedostatečné ekonomické a sociální vyspělosti a z absence slovenského národního státu, který se přeměňuje v ospravedlňování nedemokratického slovenského státu

¹⁰ Součet volebních zisků HZDS, SNS a ZRS.

z období druhé světové války a vytvářením historie v populistických intencích.

Proti politické kultuře jako původci populismu však hovoří Školka. Řecko nebo Argentina zažily dlouhodobé období státnosti předtím, než nastalo jejich populistické období. Slovensko sice zažilo státnost v období druhé světové války a meziválečná slovenská politika nesla populistické rysy, jeho případ pouze dokazuje nejednoznačnou možnost interpretace. Nelze však paušálně stanovit pevnou souvislost mezi politickou kulturou a populismem (Školka 2000: 6). Stejně tak je prokázán minimální rozdíl mezi českou a politickou kulturou devadesátých let ve vnímání klíčových pojmů jako rovnost a pevná ruka. Co se týče prodemokratických a protransformačních postojů slovenské společnosti, tyto byly v tomto období progresivnější, než ty maďarské, nebo polské. Jediný výrazný rozdíl mezi českou a slovenskou politickou kulturou byl nalezen ve sféře morálních a náboženských postojů (Školka 2000: 9). Vznik populismu je podle Školky způsoben řadou vlivů, různých krizí, vztahů k elitám a podobně. Jsou nezbytné tři základní – „krize, neschopnost starých elit a charismatický lídr“ (Školka 2000: 18).

Této Školkově interpretaci se jen stěží dá něco vytknout. Zahrnuje totiž problém, poptávku společnosti po jeho řešení a nabídku, která tento požadavek slibuje naplnit. Jeho interpretace, že neexistuje prvotní konkrétní první příčina vzniku populismu je také jistě přijatelná a odpovídá na řadu otázek. Slovenský příklad naplňuje nenaplněná očekávání z transformace, společenský požadavek nových elit, sekuritizaci před domělým vnějším i vnitřním nebezpečím, poměrně homogenní lid – pokud jsou z něj vyřazení *neslovenské* segmenty, které může populistický vůdce oslovit. Vznik nových politických stran pak způsobil špatnou mediaci mezi

obyvatelstvem a politickým systémem, který vyústil v prosazování osobností, které rétoricky představovali přímý komunikační kanál mezi občany a vládou. Tuto tendenci posiluje neustálý vznik nových stran. Ty se stavějí do centra, aby se následně podle svých úspěchů mohly rozhodnout, kterým směrem zamíří. Často tak vsázejí na hru středového populismu. Tato hra však není soustředěna na přesáhnutí pravolevého společenského dělení, ale na volební zisk, hlavně v prvních volbách, než bude zřejmé, kdo bude tvořit stranický elektorát (Just 2007: 177).

Role stranické demokracie na Slovensku a komunikační úloha stran mezi zájmovými skupinami a politickým systémem je slabá. K tomuto faktu přispívá nízký podíl členů stran na volebních výsledcích, vysoká volatilita voličstva, proměnlivost stranického systému a omezenost vládní moci, která je limitována jednak prvky konstitucionalismu, ale také rolí regionálních institucí, kterými je Slovensko členem – primárně EU a NATO – a skutečností, že Slovenská ekonomika je závislá na zahraničním kapitálu (Kopecký 2007: 125; 135). O těchto prvcích bylo již rozsáhle psáno jako o zdroji příležitosti pro nástup populismu. Proto není překvapením, že se s tímto pojmem ve slovenském případě tak hojně setkáváme. Dokud nedojde ke změně situace v nastavení buď těchto stranických vzorců, nebo v radikálním snížení vlivu šesti základních národních antagonií Slováků, tak jak je popisuje Deegan-Krause, tak nelze očekávat snížení populistické rétoriky na Slovensku.

Snížení volební podpory slovenských populistických stran tvrdého jádra (HZDS, SNS, a ZRS) lze vysvětlit tím, že v prvních letech po *něžné revolúcii* se ke zmíněným faktorům přidal ještě problém ekonomické tranzice, která byla na Slovensku poměrně bolestivá, oproti například České republice (Carpenter 1997: 217). To znamená, že populistická rétorika na Slovensku již není tak

vyhrocená jako dříve, okno příležitosti pro populismus je však stále otevřené, neboť nadále panují výše zmíněné poměry. Proto se ve slovenské politice – politics – neustále setkáváme s populistickou rétorikou, která nemizí ani v současné vládě tvořené stranou Smer – SD, která bývá označována jako mírně populistická levicová strana. Problémem je i nevyhraněnost slovenských politických stran v politickém spektru, což způsobuje jejich nečitelnost (Henderson 2008: 81). Na toto téma však již bylo poukázáno jako na obecný problém současných demokratických společností, které se hodnotově proměňují a jasné štěpné linie mizí, když jsou nahrazovány sérií vzájemně se překrývajících hodnotových loajalit jednotlivých občanů.

Učeň v tomto smyslu píše o tom, že na Slovensku neustále existuje „*nevyslovený nativistický konsenzus*“ a „*všechny politické strany disponují pozoruhou dávkou populistických genů*“ (Učeň 2009: 35 – 36). Volební koalice vzešlá z voleb v roce 2006 (Smer – SD, SNS a HZDS) byla skutečně vládní koalicí, která kromě entnocentrismu a určitého populismu v sociální oblasti – ve smyslu ekonomicky nákladných slibů – neměla mnoho společných témat (Mesežnikov 2007: 73).

Ve volbách 2012 se však do Slovenské národní rady neprobojovala ani jedna ze stran populistické koalice devadesátých let. Tato skutečnost neznamena vymizení populismu ze slovenské politiky, ale dokumentuje jeho změnu. Učeň mluví o *populismu light* (Učeň 2009: 32 – 35). Současný slovenský populismus se vyznačuje sníženým důrazem na národní prvek. Ten sice zůstává, ale ztrácí na důležitosti. Důležitější je jiná podoba populismu. Více se prosazují prvky typické pro posilování populistické demokracie, spíše než pro populistický rétorismus směřující k omezování demokracie. Strana Smer, respektive její lídr Robert Fico, se stává zastřešujícím

kanálem v komunikaci obyvatel s vládou. Tento politický subjekt je totiž dlouhodobě „nejpreferovanější stranou ve všech základních demografických skupinách s výjimkou lidí s vysokoškolským vzděláním a Maďarů“ (Gyarfášová 2008: 49), jak potvrdily i poslední volby, ve kterých se straně Smer podařilo získat pohodlnou většinu mandátů.¹¹ Gyarfášová zároveň ukazuje, že názorový elektorátu strany Smer je takřka identický s názorovým profilem slovenské populace jako celku. Současně vnímání osobnosti přívrženci strany Smer je také typické pro populistickou demokracii (Gyarfášová 2008: 51). Dochází k jasné fixaci na lídra a strana ustupuje do pozadí. Tím vzniká prostředí, ve kterém se odbourává funkce stran a dochází k přímé komunikaci mezi různými zájmovými skupinami a administrativou.

Tato situace však není tak idylickou, jak by se mohlo zdát. Strana Smer nadále nese znaky forem populismu, které můžeme rozhodně označit jako maligní pro fungování demokratické společnosti. Dochází k mobilizaci, aby Slovensko „obstálo v náročné konkurenci a v soupeření s nepřítelny slovenské štátnosti“, proti „hrozbám spojeným s útoky proti slovenské štátnosti a zpochybnutím poválečné uspořádání, jako i spojených s nárůstem veľkomadžarského šovinizmu“¹² Tyto výroky jsou ale spíše než vyjádřením národního populismu, tedy vymezením lidu na základě národnostního klíče, poselstvím plnící Sartoriho funkci *image*, tedy „nejasný balíček konkrétních opatření zhuštěný do jednoho slova či sloganu“ (Sartori 2005: 333). Jak jsme viděli ve výroku, že se Smer

¹¹ Výsledky voleb do Národnej rady Slovenskej republiky - <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4490>, 15. 4. 2013

¹² POLITICKÉ POSOLSTVO k Programovému zameraniu strany SMER – sociálna demokracia pre volebné obdobie 2010–2014

pod vedením Roberta Fica vypořádá s *nepřejícníky slovenské státnosti*.

Dá se tedy říci, že současná slovenská politika se dostává do situace, která je běžná ve starých demokraciích evropského kontinentu. Strana Smer je v pozici která je velmi podobná blairistické. Sociálnědemokratické dědictví, ale ne již tak jasná sociálnědemokratická politika spojená se slabým působením stran jako komunikačního kanálu mezi obyvatelstvem a vládou. Budoucnost je vždy ve hvězdách, a ty politická věda číst neumí. Na základě vývoje podoby populismu a jeho projevů na Slovensku však můžeme říci, že éra národního populismu, až na určité relikty, s největší pravděpodobností minula. Současný slovenský populismus je na první pohled mnohem více inkluzivní a do značné míry se dají najít souvislosti současné podoby slovenské politiky a blairismu a jeho fungování, které bylo spojenou s vizí *třetí cesty*. Na druhou stranu je ale nutné k posouzení situace mít dostatečný časový odstup. Sféra politiky nese shodné znaky, ale to nutně neznamena stejné dopady. Rétorika se však stále více zaměřuje na potřebu celospolečenského dialogu. O důvěře společnosti v to, že současná politická linie je schopná ho nastolit pak svědčí Gyarfášové poznatky o podpoře strany Smer napříč názorovými a sociálními skupinami, stejně jako to, že nenastala situace odklonu voličů od Smeru, když vytvořil vládu. Vytvoření vlády je přitom vnímáno jako nejzažší bod, kdy populistická strana ukáže svoji podstatu, kterou je jen instrumentální apel určený k získání hlasů, a voliči ji v rozčarování opustí (Deegan-Krause 2007: 4 -13). Situace tedy je nejistá, už jen pro některé nadlidské výkony pana premiéra, které byly v poslední době medializovány a které vyznívají jak z pera

kremelských scénáristů,¹³ nebo pro jeho občasný příklon k exkluzivní vizi slovenského národa ve slovenském státě a trpěných menšin, které Slovákům škodí a podryvají úspěšné budování státu.¹⁴

¹³ Robert Fico překonal všechny vojáky speciální jednotky a zvládl 1000 + 1 kliků za půl hodiny - <http://tvnoviny.sk/sekcia/domace/archiv/fico-predvadzal-svaly-robil-kluky-s-vojakmi.html>, 15. 4. 2013

¹⁴ <http://tvnoviny.sk/sekcia/domace/archiv/fico-sa-pustil-do-mensim-vacsina-vraj-len-natahuje-ruky-k-statu.html>

7 ZHODNOCENÍ UŽITEČNOSTI KONCEPTU POPULISMU A JEHO UŽITELNOSTI PŘI APLIKACI NA SLOVENSKÝ PŘÍPAD I V OBECNÉ ROVINĚ

Vzhledem k ohromné mnohoznačnosti a tvárnosti konceptu populismu je jeho využití vhodné při aplikaci na jakýkoli demokratický režim. Vždy je ovšem nutné rozlišovat mezi různými formami populismu a sférami jeho působení. Dále je potřeba rozlišovat mezi normativním konceptem populismu vystavěného na představě nezprostředkované vlády lidu, z kterého čerpá blairismus a teorie třetí cesty a odlišit ho od různých maligních forem populismu. S těmi se Slovenská republika dostatečně seznámila v průběhu devadesátých let. Měly formu populistické rétoriky sloužící k získání moci a identifikující slovenský lid ve značně exkluzivních tendencích.

Současná podoba slovenského populismu je, alespoň rétoricky, značně odlišnou variantou, byť s přetrvávajícími relikty z předchozího období. Lze na ni využít linii výkladu, kterou jsem zde představil. To znamená, že současná slovenská společnost je v kondici blížící se stále více postmoderní situaci a přibližuje se východiskům definovaným *třetí cestou*. Zde je velmi dobře uplatnitelná koncepce populistické demokracie, potažmo modelu demokratického trojúhelníku, který představuje konkrétní vyvažovací model demokracie.

Mairovy předpoklady podoby stranického systému tendujícího k vytvoření modelu blížícímu se populistické demokracii se, zdá se, na Slovensku plní. A proto je vhodná další analýza za pomoci využití těchto pojmů.

Užitečný na slovenský příklad je i model analýzy populismu na základě jeho působení v různých sférách politiky, na který se v rámci

této práce bohužel nedostalo. Nicméně koncept populismu považuji obecně za velmi vhodný pro analýzu slovenského politického režimu i společnosti, protože nám může mnoho prozradit o různých tenzích a problémech. I krátké zhodnocení *main-streamového* slovenského populismu, které bylo v této práci podáno jistě ukázalo alternativní možnosti v přemýšlení jednak o stranickém a politickém systému Slovenska, a jednak o roli populismu jako takového. Z tohoto hlediska je koncept nejenom užitečný, ale i velmi užitečný. Jeho použitím totiž zároveň rozšiřujeme naše znalosti a porozumění na mnoha frontách. Poznáváme populismus, demokracii, stranický systém, společenskou situaci a jejich provázání a změnu celkové struktury těchto jevů, které jsou spojené do jednoho velkého projektu – fungující demokracie.

8 ZÁVĚR

Tato práce byla vedena se snahou uchopit pojem populismu multidimensionálně, jako fenomén, nabývající mnoha podob, které všechny vycházejí z velmi široké populistické premisy. Po pozorném rozebrání různých projevů populismu ve třech základních rovinách, totiž souvislosti mezi kategorií lid a populismem, mezi demokracií a populismem a podobě populismu v různých sférách politiky – ve smyslu polity, policy a politics – jsem přistoupil k analýze vztahu suverenity a populismu.

Ukázalo se totiž, že onou nejširší populistickou premisou je přímý vztah mezi lidem a suverenitou. Tento vztah v důsledku vede ke specifické koncepci demokracie, kterou nazývám populistickou. Jedná se o ideální typ demokracie, ve které není přerušena přímá vazba mezi lidem a suverenitou. Protože se jedná o ideální typ, identifikuji reálný příklad, který do určité míry nese prvky populistické demokracie přenesené do skutečnosti. Tento nacházím v blairismu a jeho koncepci New Labour, která úzce souvisí s myšlenkami *třetí cesty*. V té spatřuji reakci na postmoderní situaci, která zcela mění pojem politična a zvyšuje tenze v liberální zastupitelské demokracii. Nejviditelnějším dopadem je změna stranického systému, který již neplní svou mediační funkci, a je tedy nutné vytvořit nový model komunikace mezi obyvatelstvem a vládou.

Na základě načerpaných poznatků o populismu identifikuji dvě větve populismu. První se soustředí takřka pouze na populismus ve sféře politics. Političtí aktéři, kteří využívají tuto větev populismu se soustředí na získání a udržení moci pomocí populistické rétoriky. Takovýto populistický přístup přenesený do politiky má takřka vždy negativní dopady na stav demokracie. Druhou větví populismu je populismus, kterému dávám přívlastek autentický. Tato větev populismu se soustředí na převedení ideálů populismu do praxe.

Populistický ideál je přitom stejný jako rousseauovský, totiž vláda lidem, pro lid a skrze lid. Lid je v takovém pojetí současně ohniskem suverenity i vládou, což splňuje ideál demokracie postavený na přímé angažovanosti lidu.

Politické myšlení směřující tímto směrem se zpravidla objevuje v době nepoměru mezi požadovaným a reálným stavem demokracie, například v krizi reprezentace, jak ukazuje Mair.

Východisko je nalezené v inspiraci modelem populistické demokracie. Vysvětlení příchodu populistické demokracie na scénu, jako organické reakce systému na krizi demokracie, mne přivedlo k zobrazení demokracie jako dynamického modelu, který je tvořen třemi póly, které se navzájem vyvažují. Jedná se o takzvaný demokratický trojúhelník. Tento model má sloužit k lepšímu pochopení různých vznikajících demokratických tenzí na základě společenské poptávky a reálného směřování demokratického režimu.

Aplikace koncepce populismu na příklad Slovenské republiky ukázala jeho obrovský potenciál ve zkoumání politiky, ale i vztahu demokratické politiky a společnosti. Mnohoznačnost a významová neurčitost pojmu však vyžaduje důsledné označení stránky populismu, na kterou se v danou chvíli člověk, který s ní operuje, zaměřuje.

Co se týče Slovenska a populismu, tak se situace u našeho východního souseda v posledních dvaceti letech značně proměnila. Pro demokracii maligní formy populismu zosobněné Mečiarom, Slotou a Ľuptákem byly odsunuty do pozadí. I když nadále hrají na Slovensku poměrně značnou roli, situace ukazuje, že dochází ke změně podoby systému, která může vést až k prosazování znaků populistické demokracie typické pro vizi *třetí cesty*. Na přesné

posouzení situace je však ještě příliš brzy. Případ totiž není nikterak vyhraněný a lídr strany Smer – SD Robert Fico balancuje na půdě mnoha přístupů k politice.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Albertazzi, Daniele; McDonnell, Duncan: Introduction: The Sceptre and the Spectre. in: Albertazzi, Daniele; McDonnell, Duncan (eds): *Twenty–First Century Populism – The Spectre of Western European Democracy*. New York: Palgrave Macmillan. 2008

Althusser, Louis: Ideology and Ideological State Apparatuses; in: Sharma, Aradhana; Gupta, Akhil: *The Anthropology of the State – a Reader*; Oxford: Blackwell Publishing; 2006

Bachmann, Klaus: Populistische Parteien und Bewegungen in Mitteleuropa. in: Populismus – Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften. 2006

Bartelson, Jens: *The Critique of the State*. Cambridge: Cambridge University Press. 2001

Bealey, Frank: *The Blackwell Dictionary of Political Science*. Oxford: Blackwell Publishers. 1999

Berlin, Isaiah: *Liberty – Incorporating Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press. 2002

Betz, Hans-Georg; Swank, Duane: Globalization, the welfare state and right-wing populism in Western Europe. in: *Socio-Economic Review*. Vol. 1. 2003; p. 215 - 245

Bobbio, Norberto: *Democracy and Dictatorship – The Nature and Limits of State Power*. Oxford: Polity Press. 1989

Bobbio, Norberto: *The Future of Democracy – A Defence of the Rules of the Game*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 1987

Bodin, Jean: *The Six Bookes of a Commonweale*. London: Impensis G. Bishop. 1606

Boyte, Harry: *Everyday Politics – Reconnecting Citizens and Public Life*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 2004

Bugaric, Bojan: Populism, liberal democracy, and the rule of law in Central and Eastern Europe. in: *Communist and Post-Communist Studies*. Vol. 41. 2008, p. 191 - 203

Canovan, Margaret: Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. in: *Political Studies*. XLVII. 1999. P. 2 – 16

Canovan, Margaret: Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy. in: Mény, Yves; Surel, Yves: *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave. 2002

Carpenter, Michael: Slovakia and the Triumph of Nationalist Populism. in: *Communist and Post-Communist Studies*. Vol. 30. No. 2 (June 1997); p. 205 - 220

Crozier, Michel; Huntington, Samuel; Watanuki, Joji: *The Crisis of Democracy*. New York: New York University Press. 1975

Dahl, Robert: *On Political Equality*. New Haven: Yale University Press. 2006

Dalton, Russell: *Democratic Challenges, Democratic Choices*. Oxford: Oxford University Press. 2004

Decker, Frank: The Populist Challenge to Liberal Democracy. in: *Internationale Politik und Gesellschaft*. No. 3/2003. p. 47 – 59

Deegan-Krause, Kevin: Uniting the Enemy: Politics and the Convergence of Nationalisms in Slovakia. in: *East European Politics and Societies*. Vol. 18. No. 4 (Nov. 2004); p. 651 - 696

Deegan-Krause, Kevin: Populism and the Logic of Party Rotation in Postcommunist Europe. in: Gyarfášová, Oľga; Mesežnikov, Grigorij: *Visegrad Elections: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: IVO. 2007; článok dostupný na http://www.la.wayne.edu/polisci/kdk/papers/ivo_populism.pdf, 15. 4. 2013

Dix, Robert: Populism: Authoritarian and Democratic. in: *Latin American Research Review*. Vol. 20, No. 20, 1985. p. 29 – 52

Giddens, Anthony: Tretí cesta: obnova sociálnej demokracie. Praha: Mladá fronta. 2001

Greskovits, Béla: The Political Economy of Protest and Patience: East European and Latin American Transformations Compared. Budapest: Central European University Press. 1998

Gyarfášová, Oľga: Národný populizmus na Slovensku: politické postoje a nálady verejnosti. in: Gyarfášová, Oľga; Mesežnikov, Grigorij: Národný populizmus na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. 2008

Havlík, Vlastimil; Pinková, Aneta: Populisté, protestní strany, outsideři? Několik poznámek ke konceptualizaci populistických politických stran. in: *Rexter*. 02/2012

Hayward, Jack: The Populist Challenge to Élitist Democracy in Europe. in: Hayward, Jack (ed): *Élitism, Populism, and European Politics*. Oxford: Oxford University Press. 2004

Henderson, Karen: The Slovak Republic: Eurosceptics and Phoney Europhiles. in: Szczerbiak, Aleks; Taggart, Paul: *Opposing Europe – The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Oxford: Oxford University Press. 2008

Hobbes, Thomas: *Leviathan*; Project Gutenberg Ebook; dostupné na <http://publicliterature.org/pdf/lvthn10.pdf>, 15. 4. 2013

Charvát, Jan: *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál. 2007

Jackson, Robert: *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge: Cambridge University Press; 1993

Jenkins, Richard: *Social Identity* (Third edition). London: Routledge. 2008

Just, Petr: Populism in Slovak Politics: Case Study of Rudolf Schuester and his Party of Civic Understanding. in: Nekvapil, Václav; Staszkievicz, Maria (eds): *Populism in Central Europe*. Praha: Association for International Affairs. 2007

Kopecký, Petr: Building Party Government – Political Parties in the Czech and Slovak Republics. in: Webb, Paul; White, Stephen (eds): *Party Politics in New Democracies*. Oxford: Oxford University Press. 2007

Kupka, Petr; Laryš, Martin; Smolík, Josef: *Krajní pravice v zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko*. Brno: Masarykova univerzita. 2009

Laclau, Ernesto: *On Populist Reason*. London: Verso. 2005

Lefort, Claude: *Democracy and Political Theory*. Cambridge: Polity Press. 1988

Lijphart, Arend: *Thinking about Democracy – Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. London: Routledge. 2008

Lijphart, Arend: *Democracy in Plural Societies – A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press. 1977

Lipset, Seymour; Rokkan, Stein: *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York: Free Press. 1967

Lyotard, Jean-Francois: *Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press. 1984

Mair, Peter: *Populist Democracy versus Party Democracy*; in: Mény, Yves; Surel, Yves: *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave. 2002

Mair, Peter: *Polity-Scepticism, Party Failings, and the Challenge to European Democracy*. Wassenaar: NIAS. 2006; dostupné na adrese <http://www.nias.nl/Content/NIAS/Publicaties/Uhlenbeck%20Lecture/Uhlenbeck%20Lecture%2024.pdf>, 15. 4. 2013

Mann, Michael: *The Sources of Social Power, Volume I: A History of Power from Beginning to AD 1760*; Cambridge: Cambridge University Press; 1986

Mesežnikov: *Národný populizmus na Slovensku: definovanie charakteru štátu a interpretácia vybraných historických udalostí*; in: Petöcz, Kálmán: *Národný populizmus na Slovensku a slovensko-maďarské vzťahy 2006 – 2009*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín. 2009

Mesežnikov, Grigorij: *Populism and Populist Politics in Slovakia: Facts and Trends*. in: Nekvapil, Václav; Staszkievicz, Maria (eds): *Populism in Central Europe*. Praha: Association for International Affairs. 2007

Mudde, Cas: *In the Name of the Peasantry, the Proletariat, and the People: Populism in Eastern Europe*. in: *East European Politics and Societies*. Vol. 14. No. 2. 2001; p. 33 – 53

Mudde, Cas: The Populist Zeitgeist. in: *Government and Oposition*. Vol 29. 2004; p. 541 – 563

Oakeshott, Michael: *The Politics of Faith and the Politics of Scepticism*. New Haven: Yale University Press. 1996

Panizza, Francisco: Introduction: Populism and the Mirror of Democracy. in: Panizza, Francisco (ed): *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso. 2005

Rennsmann, Lars: Populismus und Ideologie. in: Decker, Frank (ed): *Populismus – Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften. 2006

Rousseau, Jean-Jaques: *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Plzeň: Aleš Čeněk. 2002

Sartori, Giovanni: *Strany a stranické systémy – Schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2005

Scruton, Roger: *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought, Third Edition*. New York: Palgrave Macmillan. 2007

Skinner, Quentin: The Sovereign State: A Genealogy; in: Kalmó, Hent; Skinner, Quentin (eds.): *Sovereignty in Fragments – The Past, Present and Future of Contested Concept*; Cambridge: Cambridge University Press; 2010

Školkay, Andrej: *Populism in Central Eastern Europe*. In: *Thinking Fundamentals*. IWM Junior Visiting Fellows Conferences. Vol. 9: Vienna 2000

Taggart, Paul: Populism and the Pathology of Representative Politics. in: Mény, Yves; Surel, Yves: *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave. 2002

Učeň, Peter: Parties, Populism, and Anti-Establishment Politics in East Central Europe. in: *SAIS Review*. Vol. XXVII. No. 1 (Winter – Spring 2007). p 49 – 62

Učeň, Peter: Ako pristupovať k národnému populizmu. in: Petöcz, Kálmán: *Národný populizmus na Slovensku a slovensko-maďarské vzťahy 2006 – 2009*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín. 2009

Ulč, Otto: Populism, Racism, and Society in Czechoslovakia. in: Held, Joseph: *Populism in Eastern Europe, Racism, Nationalism, and Society*. New York: Columbia University Press. 1996

Walter, Felix: Populism, in: in: *PMLA – Journal of Modern Language Association*. Vol. 49. No. 1 (March 1934); pp. 356-364

Weber, Max: *Economy and Society – An Outline of Interpretative Sociology*. Berkeley: University of California Press. 1978

Weyland, Kurt: Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. in: *Comparative Politics*. Vol. 34. No. 1 (Oct. 2001); p. 1 – 22

Weyland, Kurt: Neoliberal Populism in Latin America and Eastern Europe. in: *Comparative Politics*. Vol. 31. No. 4 (Jul. 1999); p. 379 - 401

Prameny

Oxford English Dictionary Second Edition on CD-ROM (v. 4.0)

Politické posolstvo k Programovému zameraniu strany SMER – sociálna demokracia pre volebné obdobie 2010– 2014 - <http://www.strana-smer.sk/1350/politicke-posolstvo-k->

[programovemu-zameraniu-strany-smer-socialna-demokracia-pre-volebne](#), 15. 4. 2013

Robert Fico překonal všecny vojáky speciální jednotky a zvládl 1000 + 1 kliků za půl hodiny - <http://tvnoviny.sk/sekcia/domace/archiv/fico-predvadal-svaly-robil-kluky-s-vojakmi.html>, 15. 4. 2013

Slovník cizích slov na internetu - <http://www.slovník-cizich-slov.cz/?q=suverenita&typ=0>, 15. 4. 2013

Text písně Bílej jezdec od skupiny Orlík - <http://www.hlasite.cz/text-pisne/orlik/26843-bilejjezdec>, 15. 4. 2013

Ústava České republiky na internetu - <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>, 15. 4. 2013

Výsledky voleb do Národní rady Slovenské republiky - <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4490>, 15. 4. 2013

<http://tvnoviny.sk/sekcia/domace/archiv/fico-sa-pustil-do-mensim-vacsina-vraj-len-natahuje-ruky-k-statu.html>, 15. 4. 2013

10 RESUMÉ

With the term *populism* are identified many heterogenous phenomena. They range from the sphere of vulgar demagogy and unreasonable politics to the terms concerning with the basis of democracy itself. Because of this, there is need to create precise concept of populism. It's impossible to base such a concept on one definition. Thereafter author chose the multilevel approach to the term.

During the process of identifying the main differentiating areas where populism is appearing and where it's suitable for analysis – polity, policy and politics are also disussed three basic concepts which is populism in close touch with. These are the people, sovereignty and democracy.

Two main branches of populist political actors are considered to exist. The first one is concerned with the obtaining and holding the political power through the populist rhetoric is politics-oriented and its impact on the quality of democratic system is mainly malign. The second one is originated in the reaction of democratic system itself. It's movement towards the populist democracy, which is ideal type of democracy as sovereignty and rule by the people, for the people and through the people, that means incorporation of the sources of sovereignty and government into one body – the people. This can lead either to the improvement of democracy, or to the worsening of its quality.

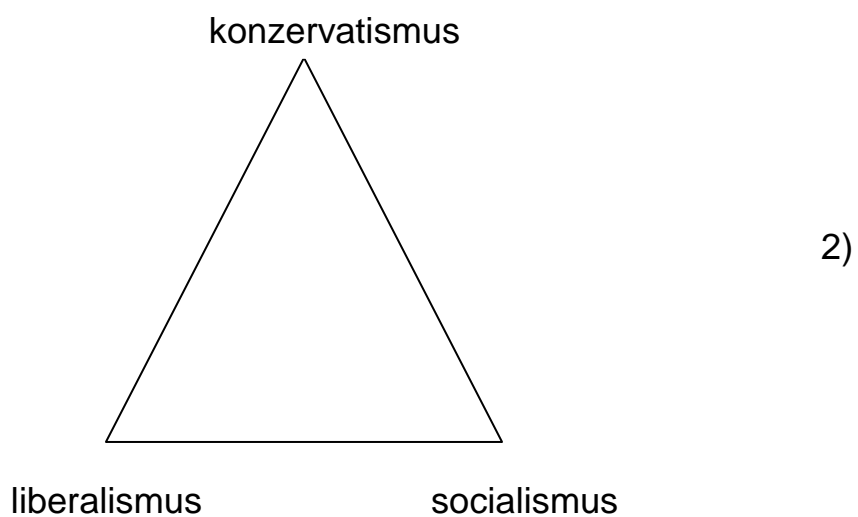
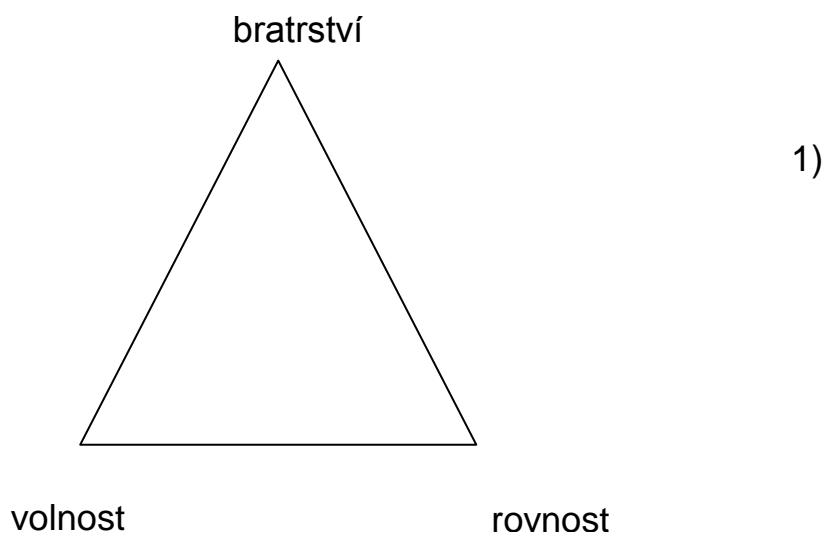
Concept of democratic triangle, based on the concept of value- and ideological triangles, is designed to describe the equilibril tendencies of democracy, which tends to balance diferent values indispensable for the function of real-world democracy and to adaptation of the democratic regime to the state of society.

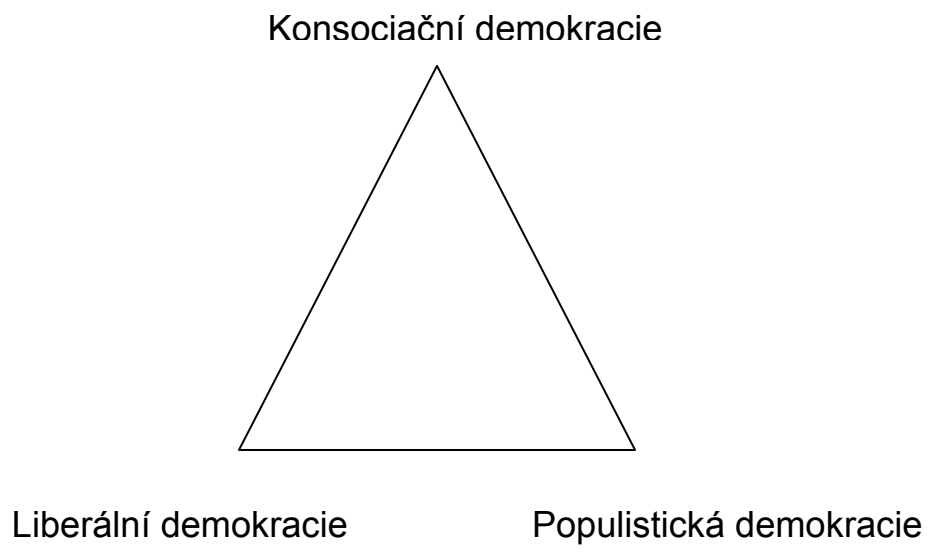
Chapter 6 than showed, that the concept of populism build on multidimensional level is very convenient way for analysing democratic regimes and its components and is able to bring into social sciene better understanding of various trends taking place in (post)modern democratic regimes.

The conclusion concerning the condition of populism in Slovak republic shows, that purely malign forms of populism in Slovak social and political sphere haven't disappeared, but are playing marginal role in politics compared to the 90's. There's a possible shift towards populist democracy inspired by the vision of the *Third way*, but the certainty couldn't be achieved with such a little time span, longer interval will be required for thorough analysis.

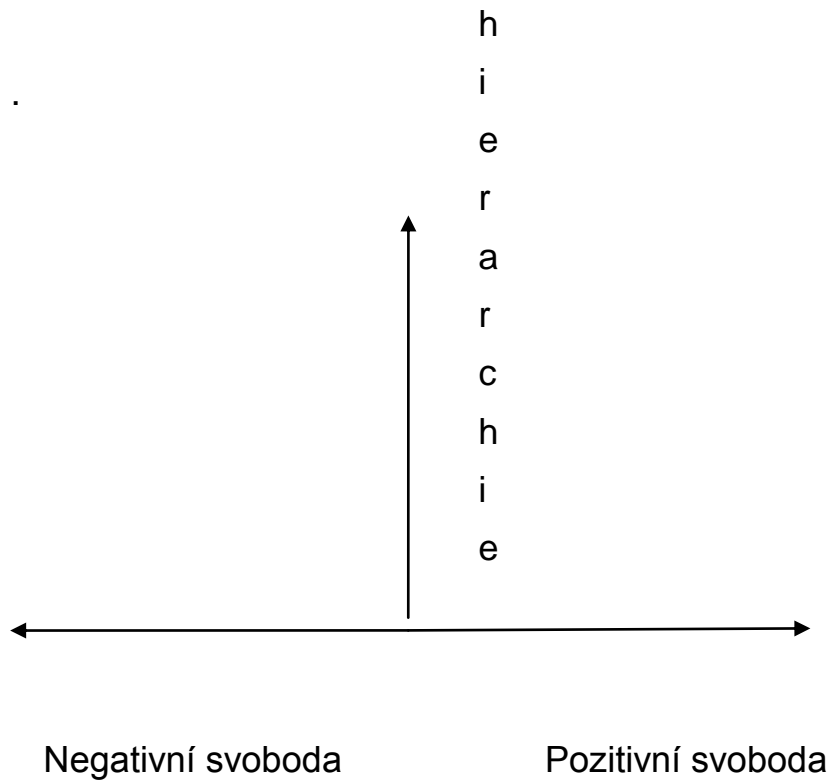
11 PŘÍLOHY

Proces formování demokratického trojúhelníku z 1) hodnotového trojúhelníku, přes 2) ideologický trojúhelník k 3) demokratickému trojúhelníku

Základní tenze formující demokratický trojúhelník

Ukázky z volební kampaně SNS – kombinace několika podob maligní větve populismu

Billboardy poukazující na národnostní vymezení lidu. Ten si pak má vládnout sám a ve svých zájmech, bez ohledu na společenské minority.

Určení antagonismu vůči společenské skupině. V tomto případě Romům, *ad* antagonismy slovenské společnosti - Nacionalismus státního národa vůči nedomácí minoritě: Romům. V tomto případě v kombinaci s identifikací Roma s údajnou základní vlastností leností

Příklad ekonomického populismu – zvyšování platů a důchodů, které, za cenu přijatelné ekonomické zátěže, stav hospodářství nedovoluje